

Irena Šutinienė

Regioninis identitetas paribio teritorijose: Klaipėdos krašto atvejis

Santrauka. Straipsnyje analizuojamas Klaipėdos krašto vietinių gyventojų, save apibūdinančių kaip „klaipėdiškiai“ arba „šišioniškiai“, regioninio identiteto konstravimas. Remiantis šios gyventojų grupės šeimų istorijomis, nagrinėjama, kaip individualiose identifikacijose su regionu vietiniai gyventojai brėžia simbolines regiono ribas, kokių simbolinius išteklius pasitelkia ir kaip juos naudoja konkrečiuose kontekstuose ir sąveikose. Ieškant būdingų paribio regionams šio identiteto kūrimo bruožų, tiriamų Klaipėdos krašto autochtonų regioninio identiteto konstravimas aptariamas sugretinant tuos bruožus su vienos Pietryčių Lietuvos autochtonų etninės grupės – lenkų – regioninės tapatybės bruožais. Taip pat aptariama Klaipėdos krašto identiteto raiška ir kaita pokario visuomenės formavimosi kontekstuose.

Pagrindiniai žodžiai: regioninis identitetas, etnis identitetas, paribys, Klaipėdos kraštas.

Key words: regional identity, ethnic identity, borderland, Klaipėda region.

Įvadas

Daugelis regioninio identiteto tyrėjų vis dažniau kalba apie didėjančią šios tapatybės struktūros svarbą globalizacijos veikiamose šiuolaikinėse visuomenėse, jų politiniame gyvenime ir valdymo procesuose (Paasi 2013; 1208; Mutanen 2010; 35). Todėl *kultūrinio regiono* ir *regioninio identiteto* sąvokos neretai aptinkamos įvairiuose tarptautiniuose bei nacionaliniuose administracinio pobūdžio dokumentuose, kuriems būdingi monolitiški teisiniai ir normatyviniai apibrėžimai. Teisinės sąvokos leidžia užtikrinti vienalytį reiškinio – regiono ar jo apibrėžties – suvokimą ir objektyvaciją skirtinguose geopolitiniuose ar administracinio teritorinio valdymo kontekstuose bei susikalbėti skirtingo lygio politikams ir

administratoriams. Tačiau etnologiniai ir kultūros geografijos tyrimai vis dažniau atskleidžia šių iš pirmo žvilgsnio savaime suprantamų sąvokų daugiamatiškumą, sudėtingumą, interpretacijų įvairovę (Ragauskaitė 2012; Tumėnas 2007; Paasi 2013; Mutanen 2010). Sąvokų apibrėžties problema labai gerai išryškėja kai kalbama apie paribio teritorijas, pavyzdžiui, Klaipėdos kraštą, dažnai vadinamą Mažąja Lietuva, ir Vilniją. Klaipėdos kraštas tiek mokslinėje literatūroje, tiek kitose viešojo diskurso formose, dažniausiai susijusiose su administraciniu teritoriniu valdymu ir šio valdymo legitimacija, apibūdinamas kaip natūralus ir savitas etnokultūrinis regionas, turintis aiškias ribas (Tumėnas 2007). Tačiau geopolitinio ir istorinio pobūdžio ginčų tiek dėl jo ribų, tiek dėl pavadinimo yra apstu, tai leidžia

suabejoti vartojamos sąvokos – *etnokultūrinis regionas* – „natūralumu“.

Kultūrinio regiono sampratos dažnai kritikuojamos dėl siekio apibrėžti regionus tik „objektyviais“ etnokultūriniais kriterijais, kurie dabartinių socialinių procesų kontekste yra nebeapakankami ir nebeaiškūs (Ragauskaitė 2012; 111–112; Tumėnas 2007). Regioninių identitetų tyrimuose teigiama, kad šiuolaikinių socialinių saitų ir globalios komunikacijos pasaulyje regioninės tapatybės turėtų būti suvoktos ne kaip objektyvios regioninės istorijos, kultūros ar socialinės sanklodos išraiškos, „hermetiškai užantspauduotos“, o nusakomos kaip daugiasluoksniai ir kintantys, subjektyviai konstruojami savaties modeliai, nes jie susiję su mobilumu, socialinių ryšių tinklais ir sąveikomis, peržengiančiomis sunkiai apibrėžiamas ir neretai neaiškias regiono ribas (Paasi 2013; 1207).

Pastarojo meto kultūrinių regionų tyrimuose vis daugiau dėmesio sulaukia subjektyvūs regionų funkcionavimo ypatumai (Prokkola 2009; Ragauskaitė 2012; 109). Pasak etnologės Almos Ragauskaitės, kultūrinį regioną reikėtų suprasti ir tirti kaip trijų tipų – funkcinio, etnografinio ir savimonės – regionų sanklodą (Ragauskaitė 2012; 109–110). Regioninės savimonės požiūriu regionas ir jo ribos yra apibrėžiamos subjektyviai – „tai žmogaus erdvės suvokimą rodantis jo sąmonėje atsiradęs teritorinis vaizdinys“, kur kuriamos regiono ribos „pirmiausia remiasi subjektyviu gyventojų savo subetnoso apgyventos teritorijos išskyrimu ir identifikacija su juo“ (ten pat; 112). Gyvenamosios erdvės sampratos, atsiskleidžiančios žmonėms tapatinantis su regionu, neretai leidžia papildyti arba pakoreguoti institucinius diskur-

sus, teisiškai brėžiančius ir objektyvuojančius regiono ribas. Užėmus tokią metodologinę poziciją, subjektyvių regiono reprezentacijų tyrimas gali atskleisti didesnę sampratų, kurias formuluodami žmonės simboliškai kuria regiono ribas, įvairovę (Prokkola 2009; 21–22). Taip pat ši metodologinė nuostata leidžia geriau perprasti paribio teritorijose ir potencialias socialines įtampas, ir interpretacinius konfliktus, kylančius dėl teritorijos politinio pavaldumo legitimacijos. Todėl, siekiant suprasti ir apibrėžti (administruoti ir valdyti?) Klaipėdos kraštą kaip kultūrinį regioną, svarbu pažinti jo kultūrinius vaizdinius bei reprezentacijas, funkcionuojančius įvairių gyventojų grupių identifikacijose su regionu, gyvenamosios erdvės teritorija.

Dabartinis Klaipėdos krašto gyventojų *regioninis* identitetas iki šiol tirtas gana fragmentiškai; kiek daugiau atlikta tik Klaipėdos miesto identiteto tyrimų. Institucinių tautinių tapatybių raiškos Klaipėdoje lygmenį, tapatybių ideologijų raišką ir konkurenciją įvairiais miesto raidos laikotarpiais yra detalai aprašęs istorikas Vasilijus Safronovas (2011). Klaipėdos miesto tapatybės diskursai išsamiai nagrinėti Klaipėdos universiteto sociologų grupės monografijoje (Kraniauskas ir kt. 2012). Taip pat tirtos miesto istorijos simbolių reikšmės gyventojų miesto identitetui (Šutinienė 2011; 2013). Yra atlikta ir pavienių krašto gyventojų grupių ar lokalių vietovių regioninio bei etninio identiteto tyrimų. Istorikė Silva Pocytė analizavo evangelikų liuteronų religijos reikšmę krašto identiteto tęstinumui kai kuriose krašto vietovėse (Pocytė 2011), taip pat regioninės istorinės savimonės formavimą laikraštyje *Mažoji Lietuva* 1988–1991 m. (Pocytė 2007). Kristina Blockytė (2012) išsamiai apibendrino

lietuvininkų tapatybės mokslinius tyrimus ir interpretacijas. Šišioniškių tapatybės santykį su lietuvių tautiniu identitetu nagrinėjo etnologė Vida Savoniakaitė (2010). Regioninius Klaipėdos krašto lenkų tapatybės bruožus yra tyręs Remigijus Sliužinskas (2012). Bet išsamesnių ir fundamentalesnių įvairių tyrimų, kurių objektas būtų skirtingų krašto gyventojų grupių dabartinis regioninis identitetas, vis dar stokojama.

Klaipėdos kraštas turi savitą istoriją ir skiriasi nuo tokių etnokultūrinių Lietuvos regionų kaip Aukštaitija, Dzūkija, Suvalkija, Žemaitija visų pirma tuo, kad, kitaip negu šie regionai, jis susiformavo kintant valstybių sienoms¹. Svarbus skirtumas ir tai, kad po Antrojo pasaulinio karo iš šio krašto, kaip ir visos Rytų Prūsijos, masinės evakuacijos ar stichinio pasitraukimo metu išvyko beveik visi vietiniai gyventojai, kurių tik nedidelė dalis vėliau grįžo į kraštą. Dar mažiau vietinių gyventojų krašte liko po sovietinės valdžios organizuotų repatria-

cijų į Vokietiją 1945–1947 ir 1958–1960 m., taip pat pokario trėmimų. Krašte apsigyveno naujakuriai, nesusiję su jo istorine ir kultūrine tradicija. Sovietmečiu čia taip pat labiau negu kituose regionuose naikintas krašto paveldas ir transformuotos kultūrinės bei religinės tradicijos (Pocytė 2012; 9).

Daugeliu šių bruožų Klaipėdos kraštas panašus į Pietryčių Lietuvos regioną². Abu jie apibūdinami kaip paribio regionai, kurių formavimuisi didelę įtaką darė valstybių sienų kaita, ypač XX a.³ (Daukšas 2012; 2014; Kalnius 1998; Marcinkevičius 2016; 34–38). Pietryčių Lietuvos lenkų etninė grupė mokslinėje literatūroje taip pat įvardijama kaip paribio etninė mažuma, gavusi mažumos statusą pirmiausia dėl besikeičiančių valstybės (-ių) sienų (Daukšas 2012; 2014; Korzeniewska 2013). Po Antrojo pasaulinio karo sovietinei valdžiai inicijavus vietos lenkų repatriaciją į Lenkiją⁴, taip pat dėl masinių trėmimų ir kitų represijų Pietryčių Lie-

¹ Klaipėdos kraštas ilgą laiką buvo Prūsijos karalystėje, po 1871 m. – Vokietijos imperijoje. Po Pirmojo pasaulinio karo Antantės pavidimu 1920–1923 m. krašte buvo Prancūzijos kariuomenė. 1923 m. sausį jis prijungtas prie Lietuvos. 1939 m. kovo 23 d., Hitleriui pareikalavus, Klaipėdos kraštas buvo perduotas Trečiajam reichui. Po Antrojo pasaulinio karo kraštas tapo Lietuvos SSR dalimi, nuo 1990 m. – suverenos Lietuvos Respublikos dalimi.

² *Pietryčių Lietuvos* sąvoka įvardyti šį regioną pasirinkta kaip dažniausiai vartojama istorijos, etnologijos, sociologijos diskursuose. Juose *Pietryčių Lietuvai* priskiriamos lenkų dominuojamos teritorijos Rytų Lietuvoje, atsižvelgiant į šių teritorijų istorinės raidos skirtumus, dėl kurių jau sovietmečiu čia susiformavo specifinė sociokultūrinė aplinka ir išryškėjo lenkų nuostata izoliuotis nuo likusios Lietuvos dalies. Etninių mažumų atstovai dažnai vartoja jiems labiau įprastus *Vilniaus krašto*, *Vilnijos* terminus (Marcinkevičius 2016; 23).

³ Po Pirmojo pasaulinio karo suirus Rusijos imperijai, dabartinė krašto teritorija tapo konflikto tarp Lietuvos ir Lenkijos objektu. 1922–1939 m. Vilniaus kraštas, kurio rytinės sienos buvo dabartinėje Vakarų Baltarusijosje, *de facto* priklausė Lenkijai. 1939 m. dalis Lenkijai priklausiusio Vilniaus krašto pagal Molotovo–Ribbentropo paktą buvo priskirta Lietuvai (Šalčininkai Lietuvai buvo perduoti 1940 m.), vėliau, kartu su okupuota Lietuvos Respublika, įėjo į Sovietų Sąjungos sudėtį. Nuo 1990 m. yra nepriklausomas Lietuvos Respublikos dalis.

⁴ 1944–1947 m. ir 1955–1959 m. iš regiono išvyko apie 230 tūkst. žmonių, tarp jų didelė dalis lenkų inteligentų (Stravinskienė 2011).

tuvoje, nors ir mažesne dalimi negu Klaipėdos krašte, irgi pasikeitė gyventojai. Suprantama, skirtingos politinės, ekonominės, kultūrinės istorijos ir etninės gyventojų sudėtytys lemia nemažai abiejų regionų skirtumų. Tačiau įvardyti panašumai leidžia sugretinti jų gyventojų identitetus ir ieškoti bendrų bruožų, pirmiausia susijusių su kintančių valstybių sienų įtakomis ir šių regionų transformacijomis pokario laikotarpiu. Kultūros ir etniškumo požiūriu svarbus abiejų regionų skirtumas – gyventojų sudėtis. Didžiąją Pietryčių Lietuvos regiono gyventojų dalį sudaro Lietuvos etninės mažumos; Mažosios Lietuvos regionas traktuojamas kaip gana homogeniškas etnokultūrinis Lietuvos regionas, o jo vietiniai gyventojai lietuvininkai – kaip Lietuvos subetnosas⁵ (Tumėnas 2007).

Šiame straipsnyje analizuojama, kaip kuriamas vienos Klaipėdos krašto gyventojų grupės – vietinių gyventojų, apibūdinančių save kaip *klaipėdiškiai* arba *šišioniškiai* (taip pat *lietuvininkai* ir *vokiečiai*), – regioninis identitetas. Remiantis šios gyventojų grupės šeimų

istorijomis, nagrinėjama, kaip individualiose savo regioninės tapatybės konceptualizacijose vietiniai gyventojai brėžia regiono ribas, kokius išteklius pasitelkia ir kaip juos naudoja konkrečiuose kontekstuose ir sąveikose. Siekiant nustatyti paribio regionams būdingus krašto identiteto kūrimo bruožus, tiriamų Klaipėdos krašto autochtonų regioninio identiteto konstravimas sugretinamas su vienos Pietryčių Lietuvos autochtonų etninės grupės – šio regiono lenkų, apibūdinančių save kaip *vietinius* ar *Vilniaus krašto lenkus*⁶, – regioninės tapatybės bruožais. Analizės metu taip pat aptarsime Klaipėdos krašto identiteto ir jį grindžiančių kultūrinių tradicijų kaitą formuojantis pokario visuomenei.

Klaipėdos krašto regioninio identiteto analizei pasitelkta 18 šeimų istorijų, užrašytų 2016–2017 m. biografinio interviu metu su senaisiais krašto gyventojais. Apklausti vyresnio amžiaus žmonės, kurių vyriausias gimė 1928 m., jauniausias – 1955 m. Analizei pasitelkti ir autorės anksčiau Klaipėdoje atliktų tyrimų duomenys⁷. Pietryčių Lietuvos lenkų

⁵ Vietiniai Klaipėdos krašto gyventojai nei šiame tyrime, nei savo pačių sąmoningumo struktūrose nelaikomi atskira etnine grupe. Jie save priskiria kitoms, dažniausiai vokiečių ir lietuvių / lietuvininkų, etninėms grupėms.

⁶ Autochtoniškumas tyrime apibrėžiamas teritorinės kilmės kriterijumi – tai žmonės, apibūdinantys save kaip lenkus, kurių tėvai ar / ir seneliai gyveno Vilniaus krašte (nebūtinai dabartinės Lietuvos teritorijoje) iki Antrojo pasaulinio karo.

⁷ Pasitelkiami duomenys, surinkti vykdant projektus *Kultūrinės ir komunikacinės atminties raiška ir transformacijos daugiakultūrio miesto erdvėje XX–XXI amžiuje* (finansavo Lietuvos mokslo taryba (LMT), 2009) ir *Atminties kultūrų formavimo strategijos Lietuvos urbanistinėse erdvėse* (finansavo LMT, sutartis NR. VAT-01/2010). Straipsnyje naudojami ir neskelbti, ir dalis skelbtų duomenų (Šutinienė 2011; 2013). Vykdam abiejus projektus empiriškai tirtas Klaipėdos gyventojų santykis su miesto ir krašto praeitimi, antrajame – ir Klaipėdos miesto identitetas. 2009 ir 2012 m. pusiau struktūruoto interviu metodu Klaipėdoje apklausti 26 įvairių miesto etninių grupių atstovai. Šiame straipsnyje aprašomoje analizėje naudoti 10 interviu, atliktų su vietiniais krašto gyventojais, apibūdinančiais save kaip klaipėdiškius (lietuvininkus ir vokiečius), dalis jų – aktyvūs lietuvininkų ir vokiečių bendrijų nariai. Dauguma jų gimę iki Antrojo pasaulinio karo ir karo metu, du informantai jaunesni, gimę 1969 m. ir 1962 m.

regioninis identitetas rekonstruojamas remiantis 2009 m. ir 2013–2014 m. šiame regione autorės atliktų interviu duomenimis⁸, taip pat mokslinėje literatūroje paskelbtais kitų šio regiono tyrimų rezultatais.

Pirmojoje straipsnio dalyje trumpai aptariamos teorinės prielaidos, kuriomis remiamasi analizėje. Antrojoje straipsnio dalyje nagrinėjama šeimų istorijose atsispindinti Klaipėdos krašto identiteto raiška ir kaita pokario visuomenės socialiniuose ir politiniuose kontekstuose. Teigiama, kad šie kontekstai sumažino vokiečių ir lietuvių / lietuvininkų etninių identitetų skirtumus ir išryškino regioninio identiteto svarbą bei evangelikų liuteronų religijos reikšmę šios tapatybės struktūrai. Likusioje straipsnio dalyje, sugretinant Klaipėdos krašto ir Pietryčių Lietuvos regiono tyrimų duomenis, analizuojamas simbolinių regioninio identiteto (ir regiono) ribų konstravimas dviejose autochtonų grupėse. Teigiama, kad, nepaisant šių regionų istorijos ir etninės gyventojų sudėties nulemtų skirtumų,

nemaža įtaką autochtonų regioniniam identitetui daro *paribio regiono* savitumas.

Teorinės tyrimo prielaidos

Tiriant paribio regionų tapatybių struktūras, svarbūs antropologų Thomaso M. Wilsono ir Hastingso Donnano ribų, valstybių sienų poveikio etniniams, tautiniams, pilietiniams ir kitiems socialiniams identitetams tyrimai (Wilson, Donnan 1998). Viena iš sąvokų, kuriomis remdami si Th. M. Wilsonas ir H. Donnanas nagrinėja valstybių ribų įtaką identitetams, yra *paribio zonų* sąvoka. Ši sąvoka (angl. *borderland* ir *frontier*, dažnai vartojamos sinonimiškai) nurodo neturinčias griežtų ribų pasienio teritorines zonas, kur formuojasi savitas žmonių santykis su tauta ir valstybe (Daukšas 2012; 168). Teigiama, kad dėl valstybių sienų gali formuotis specifiniai kultūriniai regionai, o jiems formuojantis yra svarbios tautos ir valstybės ribos praeityje, dabartyje ir ateityje (Wilson, Donnan 1998; 7). Kintant valstybių sienoms neretai susiklosto situacijos,

⁸ Kokybinių pusiau struktūruotų interviu medžiaga, autorės surinkta vykdant LMT finansuotą projektą *Etninės mažumos Pietryčių Lietuvoje: etninio, pilietinio ir lokalaus tapatumo raiška* (finansavo LMT, sutartis Nr. VAT-50/2012). Naudojami ir neskelbti, ir dalis skelbtų duomenų, kurie publikuoti projekto metu parengtoje monografijoje (M. Frėjutė-Rakauskienė, A. Marcinkevičius, K. Šliavaitė, I. Šutinienė. (2016). *Etniškumas ir identitetai Pietryčių Lietuvoje: raiška, veiksniai ir kontekstai*. Vilnius: LSTC). Tyrime taikytas pusiau struktūruoto ir giluminio interviu metodas, kai informantų klausta apie įvairias etninio, pilietinio ir lokalaus identiteto formavimosi ir raiškos sritis: kilmę, kalbą, religiją, socialinius ryšius, santykius su etnine tėvyne, istorija, sienų kaita ir kt. Apklausa atlikta 2013 m. balandį–2014 m. birželį Šalčininkuose, Eišiškėse ir Švenčionyse. Darant atranką, pagal amžių išskirtos trys amžiaus grupės: 18–30 metų, 31–50 metų, 51 metų ir vyresnių. Iš 15 analizei atrinktų interviu 12 atlikta su 51 metų ir vyresniais informantais, 3 – su 40–50 metų informantais. Iš visų interviu tik 3 buvo atlikti su lenkais, kurių tėvai ar seneliai kilę iš dabartinės Baltarusijos teritorijos; likusieji informantai kilę iš dabartinės Lietuvos teritorijos. Jaunesnių lenkų, atitinkančių autochtoniškumo kriterijų, interviu į analizę neįtraukti dėl jaunesnės ir vyresnių kartų etninio, pilietinio, lokalaus tapatinimosi skirtumų (Daukšas 2012; 2014; Frėjutė-Rakauskienė, Šliavaitė ir Šutinienė 2016) ir atsižvelgiant į tai, kad absoliuti dauguma tirtų Klaipėdos krašto informantų buvo būtent vyresnio amžiaus.

kai valstybių ribos brėžiamos nepaisant etninių ar tautinių grupių genealoginių ir / ar kultūrinių ryšių. Todėl čia formuojasi kultūriškai skirtingos nuo likusios valstybės teritorijos, kuriose valstybės įtaka gali būti problemiška (ten pat; 13). Šiose teritorijose dėl įtakos ir kontrolės gali rungtis lokalsios, nacionalinės ir už valstybės ribų esančios interesų grupės (ten pat), o tose teritorijose gyvenantys žmonės kvestionuoja savo priklausomybę nacijai ir valstybei (Daukšas 2012; 169). Tokios teritorijos, kurių kultūrinis ir etnis savitumas daugiausia susiformavo kintant valstybių sienoms ir kurių gyventojai etniškai ir kultūriškai susiję ir su už dabartinės valstybės ribų esančiomis teritorijomis, yra ir Pietryčių Lietuvos bei Klaipėdos krašto regionai.

Dėl paribyje gyvenančių grupių kultūrinio nepanašumo ir galimo grupių bei valstybių įtakų susiklojimo paribio zonosose formuojasi saviti socialiniai identitetai. Dažniausiai jie yra neaiškūs, nepasiduoda nusistovėjusioms kategorijoms, nuolat permąstomi:

Dėl to, kad ribos yra pakraščiuose ir neretai ginčijamos, paribiams būdingi kintantys ir daugialypiai identitetai, kuriuos veikia specifinės valstybių, kuriose jie kuriami, konfigūracijos ir kuriais žmonės turi įprasinti savo gyvenimo paribyje patirtis. <...> tai būdinga ne tik tautiniams, bet ir kitiems socialiniams identitetams, tokiems kaip etniniai, klasės, lyties ir kiti, kurie paribyje kuriami kitaip negu visoje valstybėje. (Donnan, Wilson 1998; 13)

Būdingiausiu paribio tapatybių brožu kai kurie mokslininkai laiko jų daugialypumą, frag-

mentaciją, kultūrinę įvairovę ir hibridiškumą (Prokkola 2009; 23). Todėl gyvenimo paribyje patirtys visada sukelia nemažai problemų: gyvenimas paribyje gali būti ir etninių, tautinių ir kitų socialinių tapatybių formavimosi kliūtis, ir dalyvavimo dviejose ar keliuose kultūrose ar bendruomenėse potencialas (Korzeniewska 2013; 152). Galima daryti prielaidą, kad panašūs brožai turėtų būti būdingi ir tokioms paribio regioninėms tapatybėms, kurios dažnai būna stipriai susipynusios su etninėmis⁹. Todėl tiriant paribio regioninį identitetą tikslinga analizuoti jo kaitą ir sąveikas su kitomis tapatybių struktūromis, ypač etniniu, tautiniu ir pilietiniu identitetu.

Regioninis identitetas šiame tekste matomas konstruktyvistinėje perspektyvoje kaip dinamiškas, kintantis, skirtingai kuriamas konkrečiuose kontekstuose ir konkrečiose gyventojų grupėse, sąveikaujantis su kitais socialiniais identitetais, ypač etniniu ir pilietiniu. Vadovaujantis konstruktyvistiniu požiūriu, greta kitų ypatumų, pabrėžiamas ir naratyvinis bei diskursyvus identiteto kūrimo pobūdis (De Chilia et al. 1999; Somers 1994). Todėl identitetai, ypač individualūs tapatinimosi modeliai, neretai tiriami analizuojant žmonių pasakojimus apie *save* ir *kitus*. Taip pat analizuojami institucijų ir kitų socialinių veikėjų kuriami identiteto diskursai (Paasi 2013; 1208; Prokkola 2009). Tiriant regioninį identitetą kaip procesualų, socialiai ir individualiai

⁹ Tyrimai rodo, kad grupės gyvenamos ar istorinės teritorijos, vietos yra labai svarbios brėžiant Pietryčių Lietuvos lenkų etniškumo ribas (Frėjutė-Rakauskienė, Šliavaitė 2012; Daukšas 2008; 2012; 2014; Frėjutė-Rakauskienė, Šliavaitė ir Šutinienė 2016). Klaipėdos krašto lietuvininkų tapatumas taip pat stipriai siejamas su vieta, kraštu (Blockytė 2012; 123–124).

konstruojamą reiškinių, svarbus kultūros geografo Anssi Paasi pasiūlytas dviejų regioninės tapatybės dimensijų – regiono identiteto ir gyventojų regioninės savimone – atskyrimas. Pirmoji įvardija tuos kultūros, gamtos ir žmonių elgesio bruožus, kurie (normatyviniuose žiniasklaidos, mokslo ir kituose diskursuose) paprastai siejami su regionu ir apibūdina regiono „įsivaizduojamą bendruomenę“. Regioninė savimone apibūdina žmonių identifikavimąsi su regionu ar bendruomene, kurią jie suvokia kaip regioninę. Žmonės tapatindamiesi remiasi ir jiems svarbiais pirmosios dimensijos bruožais, bet jų tapatybėse atsispindi ir kitos socialinės sąveikos ar identitetai, peržengiantys regiono ribas (Paasi 2013; 1209). Pastarieji gali lemti ir tapatinimosi įvairovę, ir skirtingą „įsivaizduojamos bendruomenės“ diskursuose apibūdinamo bruožų rinkinio naudojimą.

Šiame straipsnyje analizuojama A. Paasi apibūdinta antroji regioninės tapatybės dimensija – gyventojų regioninė savimone. Ji tiriama nagrinėjant gyventojų identiteto conceptualizacijas – žmonių pasakojimus apie regioną ir savo sąsytumą su juo kaip tam tikra erdve ir / ar bendruomene. Empiriškai tiriant regioninį identitetą tikslinga pasiremti antropologo Fredriko Bartho suformuluota metodologine perspektyva. Ji domino etninės tapatybės ir ribų tarp *mes* ir *jie* kūrimo kontekstai bei strategijos, leidžiantys nubrėžti socialines ir simbolines ribas tarp etninių grupių (Barth 1998; 300). Mūsų analizėje *identiteto savimone* suprantama kaip identitetą kuriančio subjekto „savęs apsiribojimas ir riboženkliai, kuriuos [jam] braižo kiti“ (Čiubrinskas 2008; 13), o *regioninis identitetas* tiriamas analizuojant simbolių šio identiteto

ribų nustatymo procesą sąveikoje su kitomis grupėmis ir identitetais.

Klaipėdos krašto tapatybės raiška ir kaita sovietmečiu: atspindžiai šeimų istorijose

Sovietmečiu Klaipėdos krašte stengtasi su naikinti visus „vokiškos“ praeities ir identiteto ženklus. Anot istoriko V. Safronovo, „Klaipėdos vokiškumo paneigimas buvo nuolatinis viešai neišreikštas, nutylėtas XX a. antrosios pusės Klaipėdos *viešojo bendravimo erdvės* reikšminio turinio elementas“ (Safronovas 2011; 300, *kursyvas mano* – I. Š.). Beveik visą sovietmetį trukęs krašto tapatybės ir atminties naikinimas viešojoje erdveje buvo dar viena trauma, prisidėjusi prie kitų, autochtonų patirtų ir kartais net šeimose nutylėtų, traumų. Todėl krašto autochtonų šeimų istorijose, kurios priklauso ne viešai, bet *privatai* erdvei ir pradėtos viešai pasakoti tik atkūrus Nepriklausomybę, pasakojimai apie tragiškas, traumines karo ir pokario patirtis užima labai svarbią, kartais svarbiausią vietą. Daug trauminių patirčių atskleidžia karo ir pokario evakuacijų, pasitraukimo atmintis, taip pat pasakojimai apie pokario netektis ir pastangas išgyventi represijų, kolektyvizacijos, bado ir nepritekliaus sąlygomis. Kai kurie kalbinti žmonės netgi atsisakydavo pasakoti savo gyvenimo istoriją, motyvuodami tuo, kad jiems ir dabar per sunku prisiminti šį laikotarpį, o kai kurie pasakodami sunkiai valdydavo emocijas. Pasak vienos informantės, „tas laikas Klaipėdos krašto žmonėms buvo nepaprastai sudėtingas. Geriau neprisiminti. Ir geriau iš tikrųjų, galbūt, [tėvai] būtų išvažiavę [į Vokietiją]“

(M 1947¹⁰). Žmonės pasakoja apie susidūrimus su antivokiška politika ne tik viešojoje, oficialiojoje sferoje, bet dažnai ir apie neformaliuose žmonių santykiuose reikštas antivokiškas nuostatas.

Tokioje situacijoje savo krašto identitetą, ypač vokiškąjį, dauguma likusių krašte vietinių gyventojų buvo priversti slėpti. Daugelis pasakoja apie stigmatizacijos, persekiojimų dėl vokiškos ar šišioniškos tapatybės patirtis, kurias jie patyrė ir vaikystėje, ir vėliau, suaugę. Pasakojimuose dažnai reiškiami ir skriaudos, neteisybės dėl patirtų persekiojimų ir priverstinio tapatybės praradimo jausmai:

Tai man čia pravardžiuodavo visokiu – vokietis, fricas, prūsas ir taip toliau. Aš užpykdavau, duodavau į kailį aplinkui visiems, jie bėgdavo nuo manęs, o paskui jau pamažiuku jie pradėjo su manim draugaut. Nu, tarmė tai jau šišioniškių, jau niekur nedingsi. Ir visą gyvenimą mokėjau ir vokiškai, ir šišioniškių. Nu, tai mėtė ir akmenis, ir daužė. Ten visko būdavo. Eidavai į miestą ir tave puola jau. Bet vėliau, kadangi jau lietuviškai mokėjai, kadangi jau į mokyklą eini, jau jie nebežino, kas tu toks esi. Ir vardas kitas. (V 1937)

<...> iš Didžiosios Lietuvos. Ir jie, reiškiats, buvo apsigyvenę Klaipėdos krašto žmonių butuose, ūkiuose ir taip toliau... Ir jie bijojo, kad nebūtų išvyti. Taip baisingai mūsų nekenė. Teko slėpti, kad esi vietinis. O daugelis, kurie buvo grįžę po karo, keturiasdešimt penktais–šeštais metais, jie, reiškia [vadinasi], buvo priversti išvažiuoti į Vokietiją. Bijoję, kad gali į Sibirą išvežti. Ir daug išvežė... O kadangi mus nekenė, ne tik kad lietuviai nekenė, ir rusai, aišku, nekenė. Mes buvome visų nekenčiami, va, tokia buvo situacija. Klaipėdos krašto žmonės, kam jie reikalingi... (V 1938)

Klaipėdiškių tapatybė, kilmė buvo slepiama įvairiais būdais. Labai dažna praktika buvo vardų ir pavardžių sulietuvinimas arba keitimas. Kilmė ir tautybė neretai slėpta ne tik nuo aplinkinių, bet net nuo šeimos narių. Kai kurių likusių krašte šeimų vaikai pasakoja tik sovietmečio pabaigoje sužinoję apie tėvų, senelių vokišką kilmę. Tad atminties perdavimas buvo nutrūkęs ir dalyje šeimų. Kad nebūtum atpažintas esąs vietinis, tekdavo atsisakyti įvairių kultūrinių savo tapatybės ženklų: vokiečių kalbos ar šišioniškių tarmės vartojimo, vardų, pavardžių, artimesnio bendravimo su draugais, bendradarbiais, kaimynais. Nemažai daliai pavyko nuslėpti savo tapatybę per visą sovietmetį. Šias patirtis atskleidžia tokie pasakojimų fragmentai:

<...> kai mes suaugom, jau tada mes sužinojom ir apie tėvelio praeitį, ir apie mamos. (M 1954)

Pagal tą tarmę, o tuo laiku ir pagal žodžius, kuriuos kalbėjom, žinojo, iš kur tu esi. Bet kiti kažkaip sugebėdavo tą nuslėpti, kadangi buvo, kaip čia pasakyti... Nu, vis tiek buvo žiūrima labai neigiamai į mus. Ir stengiesi nepasisakyti, kas iš tikrųjų tokie yra... Tas išryškėjo tik paskui, kada jau Lietuva buvo nepriklausoma. Tada viens kits, kurį aš pažinojau, pasirodo, klaipėdiškiai buvo, o jie tylėjo visiškai. (V 1937)

Sovietmety nei tikybos, nei savo priklausomybės etninei grupei nebuvo galima nei deklaruot, nei skelbtis. Draugai labai jau taip ir neklausė, bet paskui jie visi matė, kad mes kitaip ir gyvenom, į kitas bažnyčias vaikštom ir visa kita, tai... (V 1953)

Identiteto tęstinumui nemažą poveikį padarė pirmaisiais pokario dešimtmečiais, ypač

¹⁰ Cituojamų interviu ištraukų pabaigoje nurodomuose koduose raidės M ir V nurodo informanto lytį, skaičiai – gimimo metus.

vyresniosios kartos socialiniuose santykiuose, susiklosčiusi socialinė ir simbolinė distancija, ryški „savų“ ir „svetimų“ skirtis tarp vietinių ir atvykusiųjų. Abiejų grupių prisiminimai liudija, kad ypač vyresnės kartos žmonės šalinosi atvykusiųjų, nors būta ir artimesnio bendravimo pavyzdžių. Tai susiję su daugeliu priežasčių, tarp jų skirtingomis pozicijomis galios santykiuose, persekiojimais ir būtinybe slėpti savo tapatybę ir praeitį. Kita vertus, distanciją kūrė ir atvykusieji. Dalis jų irgi atvyko bėgdami nuo represijų ar dėl kitų priežasčių slėpdami savo praeitį ir tapatybę. Abiejų grupių atstovai mini represinio režimo kurtą baimės ir nepasitikėjimo atmosferą pokariu buvus beveik visuotinę. Tokiems santykiams buvo svarbus ir atvykusiųjų netikrumas, baimės gyvenant svetimame krašte – tai dažnai savo pasakojimuose mini vietiniai. Dėl šio atotrūkio ir patirčių skirtumo skiriasi ir vietinių bei atvykusiųjų atmintis. Atvykusieji naujakuriai apie vietinių žmonių stigmatizaciją ir persekiojimus pasakoja daug mažiau, dažniau juos laiko nereikšmingais – daugelis nelabai žinojo, kaip jautėsi vietiniai. „Savumo“ ir „svetimumo“ jausenas ir socialines bei simbolines ribas tarp šių grupių gerai iliustruoja šis pasakojimas:

Tėtis mano nebuvo nacionalistas, nei mama nebuvo nacionalistė, jie bendravo su visais. Svarbu buvo žmogiškos savybės. Bet klaipeidiškiai buvo artimesni, jie buvo savi, suprantat? Ne, tiesiog nemoku aš to pasakyti. Buvo tos vidinės nuostatos kitos. Klaipėdos krašto žmogaus tas vidinis pasaulis, na, šiek tiek kitoks, negu Didžiosios Lietuvos žmonių. Jie atvažiavo čia, kažkur kažką palikę, kažkur kažką tikėjęsi geresnio atrasti, kažkur kažką ir atrado. Užėmė daugelio klaipeidiškių namus. Su visu turtu ir su viskuo. <...> Jie visą laiką bijojo, kad tik neatvyktų kas nors... Savininkas neatvyktų. <...> Bet ir tas, gavosi [pasidarė] toks, automatiškai toks nerašytas, to-

kios taisyklės, kažkur toks vengimas vieni kitų. Klaipeidiškių nebuvo tokio didelio pasitikėjimo tais atvykusiais. Nu, o dabar visi vienodai, visi susilygino, nebėra tokio skirtumo. <...> Bet mes stengėmės arba su savo giminėm, arba su savo krašto žmonėm. Kad, na, tikėjomės, kad niekas mūsų neparduos. O daugiausia neparduos tai sava šeima. (M 1947)

Trauminės patirtys ir baimė irgi vertė atsiriboti ir nuo atvykusiųjų, ir nuo savųjų:

Šitą aš galiu pasakyti, kad ir vietiniai buvo arba sunervinti, arba jie buvo kaip... bet buvo nelabai bendraujantys. Vienas kitas buvo geras, o su kitais ir sunku buvo bendrauti. Pavyzdžiui, su vyresniu žmogum jaunam žmogui buvo bendrauti labai sunku, nors jisai vokiečių ir tas vokiečių. Visi užsidarė. Aš turėjau draugą Z. H. Jo mama buvo... aš nežinau, ji tiesiog nepernešė [nepakentė] nieko aplinkui. Labai pikta buvo nuo tų nervų. Jautėsi tas, kad daug pergyveno. (V 1936)

Socialinės ir simbolinės ribos tarp vietinių ir atvykusiųjų kai kuriais atvejais padėjo ilgiau išsaugoti tapatybę ne tik šeimose, bet ir „savųjų“ bendruomenėse. Daugelis priverstų palikti savo namus apsigyvendavo tarp „savųjų“, kur nuošalesniuose kaimuose buvo išlikusios ar susikūrusios vietinių žmonių bendruomenės. Bet po 1958–1960 m. migracijos į Vokietiją bangos daugelis tokių bendruomenių iširo, krašte vietinių gyventojų liko nedaug, tad nyko ir papročiai, tradicijos. Kultūriniai tapatybės požymiai daugiausia puoselėti tik privačioje sferoje – šeimose, nors ir čia jie ilgainiui nyko. Dauguma vyresnės kartos žmonių, gimusių iki karo ir karo metu, išsaugojo kai kuriuos kultūrinius tapatybės požymius – vokiečių kalbos ir šišioniškių tarmės mokėjimą, papročius ir ypač protestantišką tikėjimą, – nors tapatybės praktikos puoselėtos tik tarp „savųjų“. Ir

šiandien kai kurie vyresnės kartos klaipeidiškiai tebemoka vokiečių kalbą ar tarmę, nors ilgai jos nevartojo.

Kita vertus, negalint viešai reikšti tapatybės visuomenėje, kurioje reikėjo adaptuotis, pokario metais krašto atminties ir daugumos etninių požymių perdavimas daugiausia nutrūko. Gimę karo ir pokario metais žmonės dar prisimena vokiečių kalbą ar vietos tarmę vartojus šeimose, bet ji vartota vis rečiau. Nemažai žmonių mini vokiečių kalbą ar tarmę šeimose nustojus vartoti jau pokariu ar šeštojo dešimtmečio pradžioje. Be kitų priežasčių, vertusių atsižadėti tapatybės praktikų, buvo ir noras padėti savo vaikams pritaipyti tarp bendraamžių ir mokyklose. Jaunesnės kartos kalbos išmokti negalėjo ir dėl to, kad tarp užsienio kalbų, kurių buvo oficialiai mokoma krašto mokyklose, nebuvo vokiečių kalbos. Išvykus daugumai kraštiečių, nemaža klaipeidiškių vokiečių kalbą vartojo tik susirašinėdami su išvykusiais. Dauguma jaunosios kartos žmonių asimiliavosi lietuvių aplinkoje – priėmė lietuvių tapatybę ir kultūrą ir atsisakė tėvų ir senelių etniškumo. Kartu naikintas ir paveldas, nyko ir atmintis bei papročiai:

Mes ir vaikai, pavyzdžiui, jeigu mes iš pradžių Klaipeidoj, kai aš gimiau, tai mes su seserim kalbėjom vokiškai, tai vėliau, kai kita mūsų sesuo gimė penkiasdešimt antrais, mes nekalbėjom šeimoj nė vieno žodžio vokiškai. <...> Nu, o ten toliau gyvenimas ėjo savo linkme ir niekam neberūpėjo nei mano kilmė, nei mano kraštas, niekas neberūpėjo. O aš įstojau į Teisės fakultetą. (M 1947)

Visi taip prisitaikėm, mes jauni jau susitaikėm su visais, su jaunuomene. O močiutė tai, būdavo, sakydavo „kiedelis, jupa, delmons“. (M 1943)

1964 m. gimusi atvykusiųjų į kraštą šeimoje informantė, kuri domėjosi krašto praeitimi,

sako, kad dauguma jos bendraamžių šišioniškių jau nežinojo krašto praeities:

Bet tie vaikai, išskyrus kai kuriuos, nei į bažnyčią ėjo, nei jie suprato to fenomeno apie Klaipeidos kraštą. Aš daugiau už juos žinojau. (M 1964)

Sovietmečio lituanizaciją ir asimiliaciją, nelikus galimybės viešajame gyvenime palaikyti ir puoselėti krašto ar vokiškąjį identitetą, žmonės suvokia kaip daugiau ar mažiau priverstinę. Pasak vieno informanto, „mes visi buvom kartu. Ir lietuviai, ir vokiečiai, mes visi buvom kartu, mes visi buvom lietuviai“ (V 1954). Pasakojimai rodo, kad tapatybės praradimas daugelio irgi išgyventas kaip trauma.

Nuosekliausiai krašto savivokos formas palaikė ir leido perduoti jaunesnėms kartoms religiniai evangelikų liuteronų papročiai ir praktikos. Protestantiškoji religija ir papročiai, kaip rodo daugelis tyrimų, buvo labai svarbūs ir išlaikant klaipeidiškių tapatybę sovietmečiu, ir atkuriant ją griuvus Sovietų Sąjungai (Baublys 2007; Pocyte 2011; 2007). Šis bruožas tapo itin aktualus kaip ryškiausiai skiriantis senuosius vietos gyventojus nuo atvykusių lietuvių, ypač nykstant ir niveliuojantis kitiems skirtumams. Jį suaktualino ir pokariu buvusi ypač svarbi socialinė distancija tarp vietinių ir atvykusiųjų. Tarp krašto tapatybę intensyviausiai palaikiusių protestantiškųjų apeigų bei papročių žmonės mini surinkimus (kraštui būdingas religines apeigas tikinčiųjų bendruomenei susirinkus privačiuose namuose, dalyvaujant sakytojui ar kunigui) kaip labai svarbias kolektyvines praktikas, ypač uždarius daugumą bažnyčių. Svarbios buvo ir kapinių šventės, religinių švenčių papročiai ir tradicijos, puoselėti ir išlikę sovietmečiu:

Evangelikais ir likom, ir esam. Vienu laiku taip būdavo: pamaldas laikydavo tai pas vieną žmogų, tai pas kitą jau susirinkdavo. <...> Kalėdinis stalas buvo... jau pas mus nebuvo tie jau dvylika patiekalų, evangelikam. Jau buvo pagrindas, tai jau ten, kepta ar žąsis, ar antis, ar višta, pyragas. Kava buvo pagrinde, buvo jau ta *kafija* vadinama. (M 1943)

Žmonės atsimens kaip labai svarbias jų tapatybei ir kitas religines praktikas šeimose (sekmadienių, švenčių papročius). Kapinių šventės minimos tarp svarbiausių formų, padėjusių išlaikyti papročius ir savitarpio ryšius. Ateizacijos ir bažnyčios persekiojimo sąlygomis kapinių šventės kartais likdavo ir vienintele bendruomeninių apeigų vieta:

Važiudavom labai, nes tai yra kaip šeimos suvažiavimas, susitinka visi. Ir tai nėra kokio liūdesio šventė, o yra džiaugsmo, mes visi susirenkam ir atsimenam. Vaikus vienas kitam parodom. <...> Taip viskas vyko, kunigai nukentėdavo, vaikų mokymą draudė to katekizmo. Tas buvo, bet kapinėse net ir vaikus pakrikštydavo, ir šliubą duodavo. (V 1953)

Protestantiškoms praktikoms likus vienintele pusiau vieša krašto identiteto išraiškos forma, bažnyčia buvo vienintelė vieta megzti ir išlaikyti bendruomeninius ryšius.

Taip, mes laikėmės prie bažnyčios, mes taip galvojom, kad mum vienintelė užuovėja yra, nes ten taip pat mąstančių sutikdavai... Mes kaip bendruomenė visą laiką bendravom, nes po papirijos reikalų mes susirinkdavom pas ką nors namuos. (V 1947)

Daugelio jaunesnių, ypač išvykusių iš krašto, žmonių religinės praktikos vėliau tapo epizodiškos, individualesnės ir mažiau susijusios su tradicijomis. Bet vis dėlto žmonės jaučiasi savo tapatybę sovietmečiu labiausiai išlaikę protes-

tantiško tikėjimo ir praktikų padedami. Pasak vieno informanto, krašto identitetas „buvo labai susiaurėjęs, bet išliko“ (V 1953).

Puoselėjant identitetą beveik vien protestantiškomis praktikomis ir papročiais, krašto lietuvių / lietuvininkų ir vokiečių etninio identiteto skirtumai sovietmečiu faktiškai išnyko ir niveliavosi, todėl nuoseklią abiejų grupių tapatybės tąsą užtikrino bendresnė savivokos struktūra – susitapatinimas su Klaipėdos kraštu kaip su istorine gyvenamąja erdve arba *krašto identitetas*. Tokia erdvinę dimensiją sureikšminanti struktūra galėtų paaiškinti ir abiejų grupių tapatybių panašumą, akivaizdžiai išryškėjusį jas atkūrus pasibaigus sovietmečiui, ir situacinį jų pasirinkimo pobūdį. Etninės lietuvių / lietuvininkų ir vokiečių tapatybės dabar dažnai traktuojamos kaip lygiavertės regioninio identiteto formos. Taip pat pažymėtina, kad konfesinė priklausomybė ir bažnytinės bendruomenės siejo tarpusavyje ne tik krašto autochtonus, bet ir visus sovietmečiu krašte gyvenusius protestantus; tai galėjo sušvelninti teritorinės kilmės kriterijaus brėžiamas *savų / svetimų* ribas klaipėdiškio tapatybėje.

Nors dabar krašto identitetas atkuriamas ir puoselėjamas, žmonės pripažįsta autentiškų tradicijų išnykimą, krašte beveik nelikus senųjų klaipėdiškių ir jų gyvenamosios ženklių. Ši praradimo suvokimą atspindi nostalgija kalbant apie autentiškas krašto tradicijas ir gyvenamosios būdą kaip apie negrižtamai prarastą pasaulį. Toliau pateiktas interviu fragmentas iliustruoja ir krašto identiteto raišką pirmaisiais pokario dešimtmečiais, ir po karo gimusios kartos suvokimą, kad ankstesnių krašto tradicijų jau nebėra ir jaunesnėse kartose:

Tas gyvenimas tėvų, tas, buvo visai kitoks... Tos tradicijos, kapinių švenčių, surinkimų tų. Tai vat, tos tradicijos, buvo labai tokios šventos jos, taip norėjom jas išsaugoti. Bet, nu, ką... Irgi Laugaliai. Ir ten buvo liuteronų kapinaitės tokios. Jau sovietiniais metais jos buvo labai apleistos. Bet kiek dar buvo tų gyvųjų Klaipėdos krašto žmonių, tai mes švęsdavom labai gražiai tas kapinių šventes. Dieve, kad jūs žinotumėt, gražios šventės, visi sueina, visi susineša, kas ką gali. Pasidaro tuos stalus, pasideda, kunigas atvažiuoja. Visi meldžiasi, visi gieda giesmes. Po to visi susėda, visi gražiai vienas su kitu bendrauja, *kafijas* geria. Ir tas, Klaipėdos krašto tarmė, tie papročiai, visi susėda ant tos žolytės... Jau dabar ten nieko nebeliko. (M1947)

Dvilypius klaipėdiškių jausmus kalbant apie regioną iliustruoja ir šis fragmentas, kuriame informantas apibūdina savo krašto suvokimą kaip „ir suklestėjusio, ir nuniokoto“:

Aš galiu pasakyti taip: jis nebėra toks, koks buvo, jis dabar jau yra, aš nežinau, kaip teisingai pasakyti, ir suklestėjęs, ir nuniokotas. Vien man Pempininkų gaila, koks gražus kaimas buvo, kiek gražių namų, kurie buvo kaip pavyzdys priemiesčio, kokie ūkiai kūrėsi, kaip žmonės... varguomenė kaip, pavyzdžiui, mano tėvas irgi buvo eilinis darbininkas, vairuotoju dirbo. <...> taip, buvo kiemai, tvorai, gėlynai, sodai. (V 1942)

Kaip krašto autochtonai suvokia regioninio identiteto tęstinumą ir raišką dabartyje? Akivaizdu, kad tai nėra jų natūrali, gyvojoje atmintyje pulsuojanti tapatybės struktūra. Tai yra Mažosios Lietuvos kultūrinio regiono (ir regioninio identiteto) diskurso apie „įsivaizduojamą bendruomenę“, jo implikuojamų simbolių ir bruožų rinkinio reprodukcija (Paasi 2013; 1209). Tai leidžia susitapatinti su regionu ir jaunesnės kartos atstovams, ir kitoms gyventojų grupėms. Sykiu suprantama, kad autentiška, tradicinė savasties raiška yra

nutrūkusi nykstant klaipėdiškių bendruomenei, kuri iš esmės apibūdinama kilmės kriterijumi ir autentiškų tradicijų tęstinumu. Regiono kaip „įsivaizduojamos bendruomenės“ diskurse svarbiais regioninės tapatybės ženklais laikomi regiono vietovardžio įteisinimas, krašto paveldo atkūrimas ir atminimo kultūros raiška, krašto identiteto atkūrimas ir turtinimas (moksliniais tyrimais, literatūra, kinu, daile, publicistika), kultūros ir religinių institucijų ir organizacijų raiškos praktikos, religinių ir kitų tradicijų tęstinumas šeimose. Ši požiūrį iliustruoja šis fragmentas:

Aš matau, kaip tie vokiečiai XIX a. pabaigoj, tai yra stipri kultūra, kuri gali išgyventi ir mylėtojų sąskaita, mokslo žmonių, inteligentų, mokytojų, kraštotyrininkų, tų, kurie myli ir kurie žino. Tyrinėjimai dar tik pradeda eit, romanus tik pradėjo rašyt, <...> tai visa tai tik beletristikoj, grožinėj literatūroj tik pradedama apmąstyt. Tai ateitis yra tokia, kad ta kultūra bus visą laiką žinoma, o kiek tų gyvų žmonių liks, tai nežinau... (V 1953)

Trumpai apibendrinti pirmiau pasakytas mintis galima dviem teiginiais. Pirmą, Klaipėdos krašto autochtonų regioninės ir etninių tapatybių tęstinumą bei kaitą sovietmečiu lėmė tokie socialiniai ir politiniai kontekstai kaip šių tapatybių marginalizavimas, šalinant jas iš viešojo gyvenimo, socialinė ir simbolinė distancija tarp vietinių gyventojų ir atvykusių naujakurių, priverstinė lituanizacija. Antra, šios aplinkybės ilgainiui suvienodino vietos vokiečių ir lietuvininkų tapatybių turinį, daugiausia transformuodamos šias tapatybės struktūras į bendresnę regioninę tapatybę, kurią kasdieniame gyvenime pirmiausia mobilizavo religinės evangelikų liuteronų praktikos.

Regioninio identiteto ribos Klaipėdos krašte ir Pietryčių Lietuvoje

Toliau aptarsime, kaip dviejų regionų autochtonai suvokia regiono ir regioninio identiteto ribas, kokie simboliniai ištekliai ir kriterijai pasitelkiami brėžiant jas, kaip šias ribas veikia paribio situacija ir sąveika su kitomis tapatybėmis ir socialinėmis grupėmis, istoriniai ir socialiniai kontekstai. Lygindami analogiškus identiteto bruožus Klaipėdos krašte ir Pietryčių Lietuvoje, sieksime išryškinti tai, kas būdinga paribio regionui kaip savitai sąmoningumą formuojančiai struktūrai.

1) Identitetų įvairovė

Nemažai abiejų regionų identiteto bruožų atskleidžia kategorijos, kuriomis vietiniai gyventojai apibūdina savo teritorinę priklausomybę ir patį kraštą. Savojo identiteto įvardijimas atspindi ne tik su šia kategorija besitapatinančios grupės disponuojamą savo panašumo / skirtingumo sampratą, bet ir grupės santykį su kitomis esamomis (ar buvusiomis) socialinėmis tipologijomis – jų priėmimą ar atmetimą.

Apibūdinant Klaipėdos kraštą, tarp gimusių po Antrojo pasaulinio karo ir vėliau žmonių labiau įprastos *Mažosios Lietuvos* ir *mažlietuvio* kategorijos (nors neretai vartojama ir *Klaipėdos krašto* sąvoka). Gimusieji prieš Antrąjį pasaulinį karą šiuos apibūdinimus neretai ginčija. Taip pat *Mažosios Lietuvos* sąvoką dažniau vartoja save priskiriantys lietuvininkų etninei grupei, o *Klaipėdos krašto* – vokiečių tautybės informantai. Daugeliui vyresnių žmonių artimesnis ir labiau įprastas tradicinis *Klaipėdos krašto* įvardijimas, kuriame atsispindi ir krašto buvimo Vokietijos imperijoje atmintis:

Dabar vis girdžiu, kad daugiausia sako „Mažoji Lietuva“. Nu, tai vis tiek Klaipėdos kraštas. Bet tik vadina – Mažoji Lietuva. (M 1943)

Klaipėdos kraštas buvo čia vokiečių. Nu, jie dabar skaito Mažoji Lietuva, kažkaip kitaip jie skaito. O anksčiau buvo čia Klaipėdos kraštas, tas, visas vokiečių jau. (M 1942)

Dauguma senųjų krašto gyventojų savo tapatybę apibūdino pasitelkdami *klaipėdiškių* arba *šišioniškių* kategoriją.

Klaipėdos krašto tapatybę apibūdinančios *memelenderio*, *šišioniško*, *klaipėdiško* kategorijos susiformavo po Pirmojo pasaulinio karo, kai 1919 m. Versalio taikos sutartimi Klaipėdos kraštas buvo atskirtas nuo buvusios Vokietijos imperijos. Jos įsitvirtina 1919–1923 m. laikotarpiu ir pradeda funkcionuoti kaip vietos gyventojus įvardijančios kategorijos greta kitų krašto tapatybės apibūdinimų, tokių kaip *lietuvininkai / lietuviai* ir *vokiečiai*. Naujų kategorijų atsiradimas siejamas ne tik su krašto pavaldumo permainomis. Daugelio krašto žmonių sąmonėje dar nebuvo susiformavęs moderniajam nacionalizmui būdingas *lietuvio* ir *vokiečio* sąvokų turinys (Safronovas 2011;107), bet vietos gyventojai savaime suvokė savo tapatybės ir kultūros savitumą (ten pat; 49). *Memelenderio*, *šišioniško*, *klaipėdiško* tapatybių atsiradimas išreiškė paribiui būdingą gyventojų nesitapatinimą su tuo metu tautinių valstybių siūlomomis homogenizuojančiomis tapatybių ideologijomis ir apibrėžtimis.

Dabar vietiniai gyventojai *šišioniško* ar *klaipėdiško* kategorijas vartoja nusakydami skirtį tarp savęs ir naujakurių, atvykusių tarpukariu ir po karo. Pastaruosius jie įvardija *klaipėdiečių* kategorija. Kalbinių išraiškų niuansai rodo didelę vietinių ir atvykusiųjų skirties reikšmę krašto autochtonams:

Jeigu etniniai, tai nusistovėjusius klaipėdiškiais vadinam, o kitus – klaipėdiečiais. (V 1934)

Kai kūrėme bendriją [*Mažoji Lietuva*, aut. pastaba] 1989 m., mes tarėmės, ką daryt. Klaipėdiškiai, lietuvininkai, Mažoji Lietuva, dar toks vietovardis tenai. Taip, šišioniškiai, klaipėdiškiai, čia L. labai norėjo, kad mes lietuvininkais vėl vadinumėmės. Tai, žodžiu, buvo tokie garbės savivardžiai, bet aš manau, kad šiandieną labai tinka klaipėdiškis. (V 1953)

Kategorijų įvairovė ir jų turinys atskleidžia daugialypę ir įvairią regioninio identiteto raišką. Jomis brėžtos ir brėžiamos ribos nuo daugelio kitų grupių ir savaties formų, matomos įvairios tapatybių struktūrų sąveikos. Toliau pateiktame prisiminimų fragmente atsiskleidžia krašto regioninio identiteto daugialypumas: nusakomos skirtys ir nuo atvykusių po karo gyventojų, ir nuo tarpukariu atvykusių lietuvių, ir istorinės skirtys tarp lietuvininkų ir vokiečių, taip pat šių tapatybių situacinis pobūdis. Galima įžvelgti ir paribio regionams būdingą tautinio (šiuo atveju vokiškojo) identiteto kvestionavimą ir ribų neaiškumą:

Sakydavo – *šišioniškiai*. M. sakydavo: *Aš esu klaipėdiškė*, dar sakydavo. Bet man atrodo, kad ji vartojo kartais, tą, lietuvininkai, nes ji pasakė, kad tie – lietuviai, o mes – lietuvininkai. Pašto viršininkas buvo, tas, S., prieš karą buvo lietuvis, o jie... Kadangi M. dar irgi turėjo tokį, jinai <...> neakcentavo, kad jinai yra vokiečių, nes daug kas sako – vokiečiai... jinai tą įvairiapusį identitetą labai gerai suprato, nes jinai sakydavo: *Mano mama tai būdavo vokiečių*. Sako: *Aš žegnota tai vokiškai*. (M 1964)

Pažymėtina, kad daugelis kategorijų neretai susikloja, vartojamos sinonimiškai. Lygia greta vartojamos *šišioniškio*, *klaipėdiškio* sąvokos, taip pat *Prūsijos lietuvių*, *Vokietijos lietuvių*, *Klaipėdos vokiečių*, *lietuvininko*, *prūsio*, *vokiečių*, *klaipėdiškio lietuvių* kategorijos:

Esu toks klaipėdiškis, prūsas. Mane, mus tenai mažaisiais lietuviais bara, bet mes buvom tikri lietuviai, tik gyvenom Vokietijoje ir buvom vokiečiai lietuviai. Aš grynas lietuvis. (V 1941)

Sinonimiškai vartojamos etninių ir regioninio identiteto kategorijos ir gausūs įvardijimai, kurių aiškesnę simbolinę hierarchiją sunku įžvelgti, rodo, kad žmonės nejaučia skirtingų valstybių kuriamų tautinės (lietuvių ir vokiečių) tapatybės ideologijų konkurencijos ar ryškesnio lietuviškosios tapatybės ideologijos dominavimo. Individualios savimonės lygmeniu dažnesnis atvirkščias santykis, kai regioninis identitetas tampa svarbesnis už tautinį. *Klaipėdiškio* tapatybėje abiejų autochtonų grupių (lietuvininkų / lietuvių ir vokiečių) etninės ribos nesvarbios. Šie identitetai suvokiami kaip didele dalimi sutampantys, bet aiškiai atsiribojama nuo atvykusių, greičiausiai sovietmečių, lietuvių katalikų. Brėžiant šią simbolinę ribą, svarbi ir sovietizacijos metu patirtų skriaudų atmintis:

<...> tai išeitų, kad šiandieną žodis *klaipėdiškiai* tai, reiškia [vadinasi], ir lietuvininkai, ir vokiškai kalbantys, ir kas tik nori, tie, kurie save sieja su Klaipėdos kraštu. Bet nieko bendro neturi su lietuviais, su katalikais, nes tie dažnai juos kartu su komunistais engė. (V 1953)

Pietryčių Lietuvoje regioninės *vietinio* (lenk. *tutejszy*) identiteto formos atsiradimas siekia XIX a. Ji atspindi kalbėjusių vietine, „paprasta“, kalba katalikų vengimą tapatintis ir su lenkų, ir su Rusijos imperijos kuriamu baltarusių etnosu. Kai kurie tyrėjai šios *vietinių* identiteto formos atsiradimą kildina iš simbolinio pasipriešinimo rusų ir lenkų kultūrų įtakoms stiprėjant asimiliacijai (Marcinkevičius 2016; 36). Istoriniai tyrimai rodo, kad dar ilgai,

net po Antrojo pasaulinio karo, dalis Vilniaus krašto gyventojų katalikų nebuvo susitapatinę su kuriuo nors brandžiu etnosu (Merkys 2006; 88, cit. pagal Marcinkevičius 2016; 36), arba, vartojant griežtesnes sociologines sąvokas, administracinėmis gyventojų klasifikavimo apibrėžtimis ir ideologemomis, kurias siūlė besiformuojantys geopolitiniai dariniai ar nacionalinės valstybės. XX a. pradžioje greta valstietiškos kilmės *vietinių-tutejszy* tapatybės atsirado didesniu sąmoningumu pasižymintis judėjimas, išreiškęs išsilavinusių krašto gyventojų pasipriešinimą tapatinimuisi su lietuvių ir lenkų moderniaisiais nacionalizmais. Tai buvo *kraštiečių* (lenk. *krajowcy*) judėjimas. Jis savo tikslu kėlė LDK tradicijų išsaugojimą, nepaisant tautinių skirčių, todėl judėjimo dalyviams buvo ypač svarbus regioninis tapatinimasis su gimtąja ar gyvenamąja vietove (Pukšto 2008). Ilgainiui šio judėjimo šalininkai pasirinko *lenko* arba *lietuvio* tapatybes, taip deklaruodami pilietinį ir politinį lojalumą konkrečiai nacionalinei valstybei. Aiškiai deklaruotas politinis lojalumas rodė sąmoningą inteligentijos prisitaikymą prie kintančių geopolitinių sąlygų, o valstietiškos savimonės formos buvo kur kas stabilesnės. Pažymėtina, kad net 1994 m. trijose Pietryčių Lietuvos vietovėse *vietinio-tutejszy* kategorija buvo dažniausiai vartojamas grupinis savivardis (Korzeniewska 2013; 154–155).

Dabar lenkų etninėje grupėje *vietinio-tutejszy* kategorija dažnai suvokiama kaip

neprestžiška ir vartojama retai. Ji laikoma politiškai angažuota ir žeminančia Lietuvos lenkus (Daukšas 2012; 2014)¹¹. Informantai nurodo nemaža situacijų, kai ši kategorija ir vietinė kalba traktuota neigiamai ir iš moderniosios lenkiškosios tapatybės ideologijos pozicijų, ir „išorės“ – kitų tautybių atstovų kuriamuose viešuosiuose diskursuose (žiniasklaidoje, socialiniuose tinkluose). Todėl savąjį regioninį identitetą Pietryčių Lietuvos lenkai dažnai apibūdina kitomis kategorijomis, nusakančiomis tapatinimąsi su lokaliomis vietovėmis: *šalčininkietis*, *Eišiškių gyventojas*, *rajonų gyventojas*. Tai, kad vietinių gyventojų etninė tapatybė nėra tapati moderniojo lenkų nacionalizmo konstruojamoms lenkiškumo sampratoms, atspindi *Lietuvos lenko*, kartais *vietinio lenko*, *Vilniaus krašto lenko* kolektyviniai savivardžiai. Pati gyvenamoji teritorija ir kraštas informantų apibūdinti *Vilniaus krašto*, *Vilnijos*, *Pietryčių Lietuvos*, *Šalčininkų rajono* kategorijomis.

Kai kurie Vilnijos lenkai, gindami vietinę tapatybę, priešinasi *vietinio-tutejszy* kategorijos nuvertinimui:

Na, kartais visokie būna straipsniai apie tuos mūsų vietinius ir kartais man labai nepatinka, kai priekaištuoja, kad jie tuteišai, paprastų kalba. O man – ne gėda. Aš didžiuojuosi tuo, nes mes labai turtingas kraštas, mes turim tiek tų kultūrų, mes turim jau praktiškai savo kultūrą. Ir aš labai tikiuosi, kad atsiras kada nors mokslininkai, kurie pakels mūsų, tą, kultūrą į viršų pagaliau. (M 1964)

¹¹ Kaip parodė D. Daukšo (2011) atlikta 1988–1991 m. lietuviškos spaudos analizė, ši samprata buvo ypač politizuota tiek lietuvių, tiek lenkų dominuojamuose (atstovaujančiuose šioms grupėms) to meto diskursuose, kuriuose ji interpretuota siekiant pagrįsti Vilniaus krašto „lietuviškumą“ arba „lenkiškumą“.

Žmonių vartojamose identiteto kategorijose galima rekonstruoti kai kuriuos jų identiteto bruožus. Klaipėdos krašto autochtonų vartojamose kategorijose galima išvengti nemaža paribio regionų identitetams būdingų bruožų, tokių kaip įvairovė, daugialypumas ir susiklojimai, etninių tapatybių ribų neaiškumas ir kvestionavimas. Pietryčių Lietuvoje būdingas žemesnis vietinę tapatybę įvardijančios kategorijos prestižas, palyginti su nusistovėjusiomis etninėmis kategorijomis, kai Klaipėdos krašte abi kategorijos – etninės tapatybės ir regioninės tapatybės – iš esmės vartojamos kaip lygiavertės. Abiejų regionų autochtonų tapatybės ir regiono įvardijimuose atsispindi ir ankstesnių istorinių klasifikacijų atmintis.

2) *Kiti kultūriniai ir etniniai bruožai: tikėjimas, kalba, atmintis*

Minėtus regioninės tapatybės dėmenis, kaip regiono apibrėžties kategorijos, stiprina ir konfesiniai skirtumai. Jie ypač svarbūs Klaipėdos krašte, nes savo išskirtinę simbolinę reikšmę įgijo sovietmečiu. Dauguma klaipėdiškių evangelikų liuteronų religiją ir papročius įvardija kaip aiškiausiai regioną skiriantį bruožą ir svarbiausią kultūrinį regioninio identiteto išteklių:

Mes, senieji klaipėdiškiai, skaitome [manome], kad septynis šimtus metų taigi mes tą kultūrą puoselėjom ir Klaipėdos kraštas yra vis vien savitas. Tikėjimas pirmiausiai mus skiria nuo visų kitų. (M 1942)

Protestantiškais papročiais apibūdinami ir krašto kultūriniai, ir gyvenimo būdo, ir mentaliteto savitumai. Informantų pasakojimuose dažnai minimi religinės bendruomenės surinkimai, tapę labai svarbia kolektyvine praktika, už-

darius daugumą bažnyčių. Taip pat pabrėžiamos kapinių šventės, kalendorinių religinių švenčių papročiai ir tradicijos. Religija suvokiama kaip labiausiai lemianti krašto žmonių mentaliteto ir gyvenimo būdo bruožus:

Dėl to tikėjimo, aš neišsivaizduoju, kaip kitaip galima gyventi. Tai gyvenimo būdas. Tai yra mūsų gyvenimas. <...> Nu, skyrėsi vietiniai požiūriai į gyvenimą, savo ta vidine kultūra tokia. Savo tokiu, na, galbūt tvarkingumu, aplinkai, visam tam, kas yra... (M 1947)

Kai kurie Klaipėdos krašto žmonės religinę priklausomybę laiko aiškiausiai vietos gyventojų bruožu, sykiu brėžiančiu ir etnines, ir regiono ribas. Pavyzdžiui, viena informantė, paklausta apie etninę ir regioninę tapatybę, pirmiausia įvardija religinę, *lietuviškos tautybės* įrašą pase laiko nereikšmingu, o kaip tikrąją etninę – įvardija *vokišką* tapatybę:

Klausimas: Tai Jūs dabar save laikot vokietai, šilioniške, ar lietuve?

Atsakymas: Aš pagal tikėjimą tai savo esu liuteronė. Evangelikė aš esu, nes aš einu į tą bažnyčią – evangelikų, – ir visą gyvenimą aš taip buvau. Vyrs buvo lietuvis, bet o aš savį visą laiką vokiečia laikau. Dabar nereikia nieko, o anksčiau tai rašydavau *lietuvi*, užrašydavau, bet... Sakiau, gimiau tokia, ir numirsu tokia, nekeisiu jokios. (M 1942)

Pietryčių Lietuvoje katalikų religija nėra suvokiama kaip skiriamasis regiono bruožas, nors istoriškai ji buvo ir iki šiol laikoma labai svarbiu lenkiškojo etniškumo elementu (Frėjutė-Rakauskienė, Šliavaite ir Šutinienė 2016; 71–73; Korzeniewska 2013; 159–164).

Kalbos požiūriu Klaipėdos krašte svarbiu regioninio identiteto bruožu laikoma dvikalbystė – lietuvių ir vokiečių kalbų mokėjimas. Tai

istoriškai, dar su krašto priklausymo Prūsijai / Vokietijai laikų tradicija susijęs regioninio savitumo ženklas. Nors vietinė kalba – tarmė laikoma svarbiu regiono kultūros ženklu, ji kasdieniame gyvenime beveik nevartojama. Kai kurie ją įvardija kaip mišrią – „mišinys vokiško–prūsiško–lietuviško“ (M 1970). Yra ir kitokių pavadinimų, pavyzdžiui, *prūsiška kalba*: „Bet ta, mūsų lietuviška, – visai kitokia. Prūsiška kalba. Visiškai skirtumas nuo tikros lietuviškos“ (V 1929).

Dauguma vyresnės kartos klaipeidiškių pasakojo kalbėdavę tarpusavyje krašto tarme, kartais ją vartoja ir dabar. Bet gimusiųjų pokariu ir vėlesnių kartų žmonės šios tarmės beveik nevartojo, nors kai kurie ją tebemoka. Kaip būdinga paribio regionams, krašte vartota ir daugiau kalbų, todėl kai kurie žmonės dvikalbystės kriterijų kvestionuoja, prisimindami istoriškai krašte vartojus ir kitas kalbas, tarp jų – kuršių, latvių, lenkų, net prūsų. Nurodomi ir tarmės skirtumai įvairiose krašto vietovėse.

Tarp kitų kultūrinių bruožų, išskiriančių Klaipeidos kraštą kaip savitą regioną, minimi išlikęs materialus paveldas ir kraštovaizdis, savita kasdienybės kultūra, kuriai būdingas tvarkingumas, darbštumas, sąžiningas darbas, taip pat moralinės vertybės, susijusios su protestantiškąja kultūra ir etika. Vieno informanto žodžiais, – „pagarba istorijai, pagarba knygai, pagarba žmogui“ (V 1953).

Pietryčių Lietuvoje *vietinę* kalbą (apibūdinamą kaip *mišri* kalba, *paprasta* kalba arba kaip atskiras lenkų kalbos dialektas) moka ir neformalioje komunikacijoje vartoja dauguma įvairių tautybių gyventojų (Daukšas 2012; 2014; Frėjutė-Rakauskienė, Šliavaitė ir Šuti-

nienė 2016). Tai lėmė ir ankstesnė istorija, ir krašto demografinė situacija, kai sovietmečiu į kraštą atvyko daug lenkų, rusų, baltarusių tautybių žmonių, kurie nemokėjo lenkų kalbos, taip pat rusifikacija sovietmečiu (Kalnius 1998; Daukšas 2014). Vietinė kalba laikoma regiono savitumo ženklu ir yra svarbi kaip įvairių etninių grupių kasdienio bendravimo priemonė. Tačiau, kaip ir *tuteišio* atveju, ši kalba kartais apibūdinama kaip neprestižiška lenkų norminės kalbos atžvilgiu, kuri ypač svarbi apibūdinant moderniąją lenko tautinę tapatybę (Daukšas 2012; Frėjutė-Rakauskienė, Šliavaitė ir Šutinienė 2016; 64). Galima įžvelgti įtampų tarp „vietinės“ kalbos vartojimo regione ir bandymų kurti etninį identitetą literatūrinės (norminės) lenkų kalbos pagrindu; šios įtampos kuria ir etninio identiteto neaiškumą:

„Taip, aš negaliu priskirti save prie lenkų. <...> Negaliu, nes, lenkų kalba, aš ją moku, bet aš jos nevartoju. Vietiniai nė vienas nešneka taisyklingai lenkų kalba, nė vienas nešneka rusų kalba, jie kalba vat tokia vat; *mišri* jinai, taip vadinama. (M 1958)

Lyginant su oficialiuoju, instituciniu lenkiškosios tapatybės modeliu, galima aptikti vietinį identitetą ir vietinę kalbą nuvertinančių aspektų, o bruožai, kuriais vietiniai aiškiai brėžia ribas tarp regiono ir likusios Lietuvos ir kuriais didžiuojasi, yra būtent daugiaetniškumas ir daugiakalbystė. Dauguma moka lenkų, rusų, lietuvių, vietinę kalbą, kuri suvokiama kaip jungianti etnines grupes ir apibūdinanti regiono išskirtinumą iš kitų regionų. Daugiaetniškumas ir daugiakalbystė suvokiami kaip kuriantys savitą regiono ir lokalią kultūrą, kuri etninių grupių ribas paverčia takiomis, pralaidžiomis:

Kad čia viskas taip susipainiojo, susiliejo vienas su kitu, kad nėra tokio skirtumo, ir tarp lietuvių, ir tarp... lenkų, tarp baltarusių. Papročiai panašūs. (M. 1957)

Kita vertus, tyrimai rodo, kad daugiakalbiškumas visada kvestionuoja etnines ribas ir yra svarbus kasdienėje komunikacijoje, bet esama ir tokių situacijų, kai kalba etninius skirtumus pabrėžia ir sutvirtina (Frėjutė-Rakauskienė, Šliavaitė ir Šutinienė 2016; 62–70).

Nors Pietryčių Lietuvos lenkai regiono ribas nusako pasitelkdami daugiausia kultūrinės ir etnines kategorijas, regioną suvokdami kaip kultūriškai kitokį, daugiaetninį ir daugiakalbį, šiose reprezentacijose kartais brėžiami ir socialiniai bei ekonominiai skirtumai, apibūdinantys regioną kaip „nutolusį“ nuo likusios Lietuvos ne tik kultūriškai, bet ir ekonomiškai (Daukšas 2014; 95). Klaipėdos krašto savitumo apibūdinimuose, skirtingai nuo Pietryčių Lietuvos, užuominų į išskirtinę ekonominę ar socialinę sanklodą nėra; jis dažniausiai įsivaizduojamas pasitelkiant tik etnokultūrinius kriterijus.

Tapatinantis su kraštu ir nusakant jo ribas svarbi ir istorija bei istorinė atmintis. Pietryčių Lietuvos atveju ji pasitelkiama dvejopai. Kai kurie informantai apie krašto savitumą kalba taip, kad pateisintų gyvenamosios teritorijos praeities daugiaetniškumą ir išryškintų Lietuvos ir Lenkijos istorijos bendrumus. Bet sykiu dauguma informantų savo regioninei tapatybei pagrįsti pasitelkia tas istorines naracijas, kurios būdingos

lenkų moderniojo nacionalizmo ideologijai¹², o iš daugiaetninės krašto praeities paimami tik tie elementai, kurie iš esmės svarbūs tik lenkų etninės grupės ir šiuolaikinės Lenkijos valstybės tapimo istorijai. Todėl daugelio savimonėje pirmiausia aktualizuojami simboliniai lenkiškosios kultūros ir istorijos ženklai bei paveldo objektai, esantys regione–krašte ir ypač Vilniuje:

Krašto istorija labai svarbi, ja didžiuojamės, išreiškiame pagarbą savo tautai, kultūrai. Čia svarbiausias – Vilnius, ir architektūra, ir mokyklos, Universitetas – bagažas, likęs iš to laiko. <...> Ir pats Pilsudskis iš čia kilęs, tai labai svarbu. <...> O pačiame Vilniuje – tai Rasos. Ir Aušros vartai, savaime suprantama. (V 1935)

Klaipėdos krašto autochtonai, tapatinamiesi su gyvenamąja teritorija, remiasi Mažosios Lietuvos regiono istorijos naratyvu, apimančiu tiek lietuviškąją, tiek vokiškąją praeitį. Lietuviai / lietuvininkai kaip svarbius savo tapatybei kiek dažniau pabrėžia lietuviškuosius elementus (asmenybes, paveldo objektus, įvykius), vokiečiai – vokiškosios praeities elementus. Bet daugiausia abiejų grupių krašto praeities interpretacijos sutampa. Krašto praeities ir kultūros „vokiškumas“ ar „lietuviškumas“, kaip modernaus vokiečių ir lietuvių nacionalizmo implikuojamos laiko ir erdvės apmąstymo struktūros, neretai kvestionuojamas. Visada pabrėžiamas krašto savitumas. Pasak vieno informanto, „čia jau Klaipėdos kultūra ir jokiū būdu nepriskirsi, ten, vokiškai ar dar kokiai nors“ (V 1936).

¹² Tautos istorijos pasakojimas nacionalizme – jo ideologų kuriamas rišlus tautos praeities pasakojimas, susiejantis į visumą mokslų žinias ir etninius mitus ir sudarantis sąlygas įsivaizduoti tautos kaip „įsivaizduojamos bendruomenės“ judėjimą iš praeities į ateitį ir jos narių ryšį su buvusiais ir būsiais šios bendruomenės nariais (Anderson 1999; 226–227).

3) Kilmė ir „šaknys“, kaip regioninio identiteto kriterijus

Kilmės svarbą Klaipėdos krašto autochtonų savivokai rodo jau aptarta *klaipėdiškio* ir *klaipėdiečio* kategorijų skirtis. Šiai grupei regioninė tapatybė visų pirma yra savivokos struktūra, grindžiama kilme. Genealoginis kilmės kriterijus skiria naujakurius, atvykusius į Klaipėdos kraštą tarpukariu ar po Antrojo pasaulinio karo, ir krašto autochtonus. Tai yra vienas svarbiausių krašto identiteto ribas nusakančių kriterijų:

Kurie ne tik kad gimę, bet kurių ir tėvai ir seneliai, kurie čia ir prie Bismarko gyveno. (M 1946)

Aš sakýčiau, kur tėvai ir protėviai čia gyveno, tai tie turėtų būt, tie, senieji, klaipėdiškiai.<...> Klaipėdietis – kuris atvažiavo ir gyvena Klaipėdoj. (M 1932)

Kilmės suvokimas klaipėdiškių tapatybėje yra genealoginė kategorija, nurodanti realius giminytės, palikuonytės ryšius. Kartais šios giminytės nėra „grynos“. Kilmės atžvilgiu mišrių šeimų palikuonys gana dažnai priskiriami *klaipėdiškiams*. Pakanka, kad vienas iš tėvų būtų kilęs iš šio krašto. Gyvenimas krašte, ypač suaugusiojo gyvenimo tarpsnyje, klaipėdiškio identitetui nėra būtinas. Daugelis įvardija kaip pakankamą kriterijų vieno iš tėvų, senelių teritorinę kilmę ir savo gimimą bei vaikystę krašte. Tokie atvejai rodo paribio teritorijoms būdingą tapatybės struktūrų lankstumą.

Kitaip negu Klaipėdos krašte, Pietryčių Lietuvoje teritorinė kilmė arba „šaknys“ yra svarbios visų pirma kaip etninio identiteto ženklas (Daukšas 2014). Etninėje tapatybėje kilmė funkcionuoja kaip grupės kilmės, ne tik kaip realios giminytės ar genealogijos pasakojimas¹³ (Čiubrinskas 2007; Daukšas 2014). Pagrindinis lenkiškojo etninio identiteto kriterijus regione, kaip rodo daugelis tyrimų, yra kilmė, kuri irgi suvokiama genealogiškai – tautybė laikoma prigimtinio bruožu, nes tėvai, seneliai buvo lenkai (Daukšas 2014; 97). Bet regioninės tapatybės struktūroje kilmė kartais susiejama su etninės grupės ilgalaikio gyvenimo regione, krašto „lenkiškumo“ naratyvu, kur etninė ir vietinė tapatybė susikloja. Daugelis Pietryčių Lietuvoje atliktų tyrimų (Daukšas 2008; 2012; Frėjutė-Rakauskienė, Šliavaitė 2012) prieina prie panašios išvados, kad gimimo ir / arba gyvenamoji vieta, teritorija yra labai svarbus lenkiškosios etninės tapatybės elementas. Kaip teigia antropologas Darius Daukšas, kilmė suvokiama ir kaip objektyvi tikrovė, leidžianti patvirtinti ne tik vieno asmens lenkiškumą, bet ir tos konkrečios teritorijos lenkiškumą – nes protėviai *čia* gyveno iš kartos į kartą (Daukšas 2014; 98). Teritorinei kilmei, „šaknim“ neretai suteikiamas modernaus nacionalizmo ideologemai būdingas „senumo“, „amžinumo“ matmuo. Pasak vienos informantės: „<...> mes iš niekur neatvažiavom ir iš niekur neatėjom, mes čia buvom visada“ (M 1962).

¹³ „Etniškumas, kaip priklausymas tam tikrai etninei grupei, paremtas tikėjimu bendra grupės kilme. Tačiau toks tikėjimas nesiremia giminytės ar palikuonytės paralelėmis ar genealogijomis, o labiau bendros kilmės, bendro likimo ir ypač bendros kančios naratyvais. Tokie naratyvai perduodami iš kartos į kartą per tautosaką, istorinių įvykių paminėjimų ritualus, užrašytąsias etnoistorijas ir pan.“ (Čiubrinskas 2007; 212). Mūsų aptariamais atvejais krašto identitetas grindžiamas ne lenkų etninės grupės kilmės, o jos ilgalaikio gyvenimo krašte, krašto „lenkiškumo“ pasakojimu.

Genealoginės ir teritorinės kilmės ryši su etnine tapatybe puikiai iliustruoja šis pavyzdys:

Taip, čia jau nuo tų tėvų, nuo protėvių, čia ir mano seneliai, ir viskas čia, ir, kažkaip tai man nebuvo niekada kilusi mintis, kad aš esu kitos tautybės ar kažką tokio. (M 1963)

Vietos teritorinio ir etninio identiteto sutapimą rodo ir ši citata, kai lenkiškumo kriterijumi laikomas gimimas ir gyvenimas krašte (genealoginė kilmė šiuo atveju nėra svarbi) bei vietinė kalba:

Kai kurie Eišiškių miesčionys vadina baltarusiais atvykusius iš Baltarusijos lenkus. Bet juk jie visą gyvenimą čia gyvena, kalba vietine kalba. (M 1968)

Vietinių ir atvykusiųjų skirtis Pietryčių Lietuvoje irgi kartais minima, bet identifikuojant ne *netikrus* ir *tikrus* kraštiečius, kaip Klaipėdos krašto atveju, o iki Antrojo pasaulinio karo čia gyvenusius lenkus ir naujakurius, atvykusius sovietmečiu, dažniausiai iš Baltarusijos. Bet ir etniniam identitetui ši skirtis nėra labai svarbi. Klaipėdos krašte *tikrus* klaipėdiškius išskiria ilgalaikis genealoginės kilmės ir teritorijos ryšys. *Tikrų* klaipėdiškių tėvai, seneliai ar proseneliai šiame krašte gyveno dar iki Pirmojo pasaulinio karo, o Pietryčių Lietuvos lenkų grupėje, kaip rodo ir cituotas pavyzdys, šis kriterijus lankstesnis – ir etninei, ir vietinei tapatybei neretai pakanka vienos–dviejų kartų, kurios būtų gyvenusios šiame krašte.

Kaip galima matyti, kilmės kriterijus abiejų regionų autochtonų tapatybei yra labai svarbus savasties elementas. Klaipėdiškių grupėje genealoginės kilmės kriterijus tapatinantis su kraštu ir brėžiant savo grupės ribas yra svarbiausias.

Pietryčių Lietuvos lenkų grupėje regioninė tapatybė pirmiausia susijusi su etnine kilme: su kraštu kartais tapatinamasi nurodant ne savo, bet etninės grupės „šaknis“ šiame krašte, o genealoginės kilmės kriterijus gali būti taikomas lanksčiau. Todėl etninė ir regioninė tapatybė Pietryčių Lietuvos regione neretai susikloja.

Klaipėdos krašto ir Pietryčių Lietuvos autochtonų tapatybėse regionų simbolinės geografinės ribos taip pat daugiausia apmaštosos bei nusakomos saistant kilmę su teritorija. Klaipėdiškių regioninėje savimonėje geografinės krašto ribos sutampa su buvusiomis ir esamomis sienomis. Daugelis aiškiai skiria krašto gyventojus nuo gyvenusiųjų „už rubežiaus“, „Didžiojoje Lietuvoje“. Greta konfesinių ir kultūrinių skirtumų minimi ir ekonominiai skirtumai. Tačiau jie aktualizuojami kalbant apie praeitį, o ne dabartį:

Lietuvos pusėj jau buvo. Ten buvo rubežius. O dabar dar kitas sako – „O į mokyklą ėjom su klumpėmis“. Prie mūsų Klaipėdos krašte tai tikrai nei vienas nėjo su klumpėmis į mokyklą. Tai visi buvom apsirengę. (M 1936)

Bet informantų pasakojimuose brėžiamos geografinės Klaipėdos krašto ribos ne visada yra griežtos. Jos kartais peržengia ir iki 1923 m. buvusias valstybines Klaipėdos krašto ir „Didžiosios Lietuvos“ demarkacijos linijas, ir iki 1939 m. buvusias sienas su Vokietija / Rytų Prūsija. Teritorinių krašto ribų suvokime geografinius riboženklius ar valstybinės sienos demarkaciją nustelbia kultūriniai ir religiniai kriterijai. Todėl klaipėdiškiams kartais priskiriami ir tie, kurie realiai negyveno krašto teritorijoje – kitų valstybių teritorijoje ar krašto pasienyje gyvenę žmonės, turintys krašto gyventojams būdingus

etninius bruožus. Toliau pateikiame pasakojime nepaisoma krašto geografinių ribų, skyrusių Klaipėdos kraštą ir nuo Didžiosios Lietuvos, ir nuo Vokietijos / Rytų Prūsijos. Klaipėdiškiai yra ir tie, kurie atvyko į šį kraštą po Antrojo pasaulinio karo, bet buvo kilę iš paribio, gimę kitoje buvusios sienos su Rusijos imperija pusėje, praktikavo evangelikų liuteronų religiją, mokėjo kalbėti vietine tarme. Teritorines ribas, kaip šiame pavyzdyje, gali kurti ir religinio bendrumo kriterijų atspindinčios bažnytinės administracinės (parapijų) ribos. Nepaisoma ir valstybių sienų Rytų Prūsijos pusėje, nes krašto tapatybė grindžiama paribiuose gyvenusių tėvų ir senelių kultūriniu bendrumu su krašto gyventojais:

Į tą pačią parapiją atėjo ir kartu draugavo su tais pačiais krašto žmonėm. Jie neįtūtė skirtumo, tik tiek, kad už ribos gyveno. Labai didelė yra evangelikų liuteronų parapija. <...> Naumiesty, kur mūsų tėvai buvo, irgi buvo lietuvininkai evangelikai. Labai didelė bendruomenė. Ir galinga, ir turtinga, gerai susitvarkius, nes tie visur buvo pareigingi, tvarkingi žmonės. <...> Nes mūsų abu tėvai buvo iš kairiojo Nemuno kranto, iš Skalvos. Tai ta buvo tilžėnų tartis, kur Kuršaitis, va, iš tokių buvo kilę. (V 1953)

Tokie atvejai gerai iliustruoja paribio identitetams būdingą simbolinį regiono teritorinių ribų paslankumą, kai valstybių ribų nepaisoma remiantis bendra kultūra ir / ar konfesine priklausomybe. Tokiais atvejais svarbesnės yra ne politinio darinio, bet erdvinės bendrų kultūrinių praktikų ribos.

Pietryčių Lietuvos lenkų regioninėje savimonėje simbolinė skirtis tarp regiono ir likusios Lietuvos aiškiai suvokiama ir įvardijama. Bet šias ribas dažniausiai apibūdina ne aiškios geografinės ribos, o kultūrinis ir etnis ar tariamas ekonominis bei socialinis skirtingumas. Vietos,

su kuriomis krašto lenkai tapatinasi kaip su „savomis“, geografiškai labai įvairios. Svarbų vaidmenį geografinių ribų, su kuriomis identifikuojasi Vilnijos lenkai, apibrėžtyse vaidina Vilnius, kaip istorinio ir kultūrinio regiono, susiformavusio XX a. pradžioje ir apėmusio ir dalį dabartinės Baltarusijos teritorijų, centras. Lietuvos lenkai, ypač vyresnioji karta, linkę save natūraliai saistyti su Vilniumi, Vilniaus rajonu ar kraštu (Frėjūtė-Rakauskienė, Šliavaitė 2012; Daukšas 2014). Kita vertus, teritorinės ribos dažnai apibūdinamos įvardijant ir lokalias, tik informantui svarbias vietas. Pasak vieno informanto, „prisirišimas prie tam tikros žemės, prie mažos tėvynės vis tiek yra“ (V 1973). Tai dažniausiai miestas, kaimas ar rajonas, kuriame gyvenama. Ypač svarbios yra gimimo ar / ir giminytės ryšių vietos. Ryšiu su teritorija taip pat svarbūs artimųjų ir protėvių kapai.

Artimiausia tėvynė – tai Trakai ir Eišiškės. Ir viskas. Nes aš iš ten, ten gyvena mano broliai, tėvai palaidoti. O Eišiškės – aš čia įsikūriau, man čia gera. (V 1936)

Kitai negu Pietryčių Lietuvoje, Klaipėdos krašte daliai autochtonų vienodai „savas“ yra visas regionas su jam būdingu kraštovaizdžiu ir kitais kultūros bruožais. Konkrečios giminės, tėviškės ne visada išskiriamos kaip svarbesnės krašto vietos. Tai gali būti susiję su sovietmečio patirtimis, kai nemaža vietinių žmonių prarado savo namus, žemę, buvo priversti ne kartą keisti gyvenamąją vietą, nes dalis vietinių gyventojų, per karą pasitraukusių, o pokariu sugrįžusių, rado savo namus nugriautus, suniokotus arba užimtus atvykusių į kraštą naujakurių. Bet tarp svarbių vietovių dažnai minimos vietovės, kur yra artimųjų kapai.

Mano tėtis nenorėjo važiuoti [į Vokietiją], nors mama ragino. Sakė, aš savo kapų nepaliksiu. Mano tėvai, sako, čia palaidoti. Jis kažkaip, vat, mylėjo tą kraštą. (M 1947)

Bet tiems žmonėms, kurie iki šiol tebegyvena gimtinėse, jos tebėra labai svarbūs savivokos riboženkliai:

Ir čia yra mūsų tėviškė. Aš taip ir sakau, kas paklausia, „Kur tavo laidos?“ Sakau, mano čia yra tėviškė ir aš čia numirsiu, ir mane čia palaidos. Ir viskas, sakau, aš nenoru niekur. (M 1942)

Valstybių sienos Pietryčių Lietuvoje, kaip ir Klaipėdos krašte, kartais ignoruojamos. Žmonės neretai tapatinasi su dabartinės Baltarusijos teritorijoje esančiomis vietovėmis, su kuriomis yra susiję genealoginiais ryšiais. Bendra krašto istorija grindžiami genealoginės kilmės ir etninės giminytės ryšiai laikomi svarbesniais už dabartines politines sienas:

Visko pradžia yra LDK. Ir kai dabar, pavyzdžiui, pasidalino Lietuva ir Baltarusija, mūsų keletas hektarų liko Lietuvoj, o dauguma liko Baltarusijoj. Ir seneliai palaidoti būtent prie sienos... Taip, aš suprantu, kad ten Baltarusija, bet ten liko būtent nuo tų laikų ir mano protėvių žemė, kapai liko, man LDK kažkur tai vis tiek liko. (M 1963)

Valstybės siena su Baltarusija traktuojama dvejopai. Kartais, kaip pirmiau cituotame fragmente, ji suvokiama kaip trukdanti palaikyti „natūralius“ genealoginės ir etninės bei kultūrinės giminytės ryšius. Neretai prisimenamos ir buvusios valstybių demarkacijos ribos:

Čia mūsų ir Rodūnės, vat, šitas kraštas, nes čia anksčiau bendrai buvo – reiškia [vadinasi], tie lenkai gyveno nuo seno... (V 1958)

Kita vertus, su gyvenimu ar gimimu Baltarusijos teritorijoje siejamas ir etninio kito-

niškumo suvokimas, nors iki 1990 m. siena su Baltarusijos SSR neribojo gyventojų judėjimo ir ryšių. Kartais kvestionuojamas sovietmečiu iš Baltarusijos atvykusių lenkų „lenkiškumas“. Kartais net ir Lietuvos teritorijoje gimę lenkai, kurių seneliai ar tėvai kilę iš Baltarusijos teritorijos, savo etninę tapatybę suvokia kaip neaiškia, problemiška. Tokia kitoniškumo pajauta galbūt sietina su sovietmečio Baltarusijos politika etninių mažumų atžvilgiu, kuri buvo kitokia negu sovietų Lietuvoje. Ten lenkų mažuma buvo labiau asimiliuota ir rusifikuota nei Pietryčių Lietuvoje. Vienas informantas Baltarusijos lenkus apibūdino ir kaip „daugiau sovietizuotus“ (V 1959).

Toliau pateiktas trumpas interviu fragmentas gerai iliustruoja buvusių ir esamų valstybių ribų kuriamą kompleksinį gyventojų santykį su teritorija Pietryčių Lietuvoje. Jame matomas ir gyvenimo paribyje bei valstybės sienos su Baltarusija kuriamas tapatybių neaiškumas, ir saistymasis su teritorija per bažnytinius administracinius vienetus – parapijas, ir tapatinimasis su regionu pasitelkiant ilgalaikio etninės grupės gyvenimo krašte naratyvą:

Na, aš esu vietinis lenkas. Vietinis. Aš gimiau Baltarusijoje. Ir mano namai yra ant Lietuvos sienos. O visas gyvenimas, mūsų parapija buvo Švenčionyse. Tai matote, sunku pasakyti, kokios aš esu tautybės. <...> Mes, lenkai, čia gyvenome tūkstančius metų. (V 1940)

Tad bendras geografinių regiono ribų, simboliškai funkcionuojančių Klaipėdos krašto ir Pietryčių Lietuvos autochtonų regioninėje savimonėje, bruožas yra paribio regionams būdingas teritorinių ribų neaiškumas, paslankumas, nesutapatinimas su valstybių sienų nužymėtomis esamomis ar buvusiomis teritorinėmis ribomis.

Kultūriniai ir etniniai kriterijai brėžiant teritorines regiono ribas dažnai svarbesni už politinę valstybės sienų demarkaciją. Klaipėdos krašto geografinės ribos klaipėdiškių savimonėje yra aiškesnės negu Pietryčių Lietuvos lenkų savimonėje brėžiamos regiono ribos, todėl dažniau sutampa su buvusiomis ir esamomis valstybės sienomis.

4) *Santykis su etniniais / tautiniais ir pilietiniu identitetais*

Svarstant tautinio / etninio identiteto ir regioninės tapatybės santykį, galima kalbėti apie daugeliui paribio regionų būdingus socialinius procesus: nacionalinių valstybių kuriamų tautinių tapatybių kvestionavimą, simbolinę distanciją jų atžvilgiu, etninių / tautinių identitetų neapibrėžtumą ir susiklojimą su regioninėmis tapatybės struktūromis.

Simbolinė distancija tautinių / etninių ir pilietinio Lietuvos identiteto atžvilgiu būdinga abiem klaipėdiškių etninėms grupėms – lietuviams / lietuvininkams ir vietos vokiečiams. Krašto gyventojų identitetas netapatus ir „lietuviškumui“, ir „vokiškumui“. Abi grupės save suvokia kaip „netikrus lietuvius“ ir „netikrus vokiečius“, su etninėmis tėvynėmis tapatinasi mažiau negu su krašto bendruomene. Atmesdami tautinės valstybės ideologijos palaikomą homogenizuojančią lietuviškumo sampratą, tie, kurie save laiko lietuviams, į tautinio identiteto kategorijas būtinai integruoja savo kitioniškumą ir apibūdina save kaip *klaipėdiškis lietuvis*, *lietuvis iš Mažosios Lietuvos* arba savo tapatybę nusako *lietuvininko* kategorija. Krašto tapatybei

akivaizdžiai teikiama pirmenybė tautinės tapatybės atžvilgiu¹⁴. Neetninių tapatybės formų pabrėžimą galima laikyti viena iš etninių ribų ir jų kuriamos hierarchijos kvestionavimo ar neigimo strategijų (Wimmer 2008; 1041–1042). Todėl neretai, priešinant suvienodinančiam lietuviškumui, vietoj tautinio pasirenkamas regioninis identitetas:

Mes ne lietuviai, mes – klaipėdiškiai. (V 1949)

Toliau pateikiamoje citatoje, kalbėdamas apie klaipėdiškių tautines tapatybes, informantas kvestionuoja krašto autochtonų vokiškąją tapatybę, apibūdindamas ją kaip atskirą regioninio identiteto formą, o ne kaip priklausomybę tautai, įgijusiai nacionalinės valstybės formą. Analogiškai suvokiamas ir savitas lietuvininkų lietuviškumas:

Aš bet kuriuos dabar vadinu klaipėdiškiais. Vokiečiai yra tėvynainiai. Jeigu nevadinam lietuviams, lietuvininkams, jie yra mum tėvynainiai, nes yra iš tos pačios tėviškės. O jeigu jis kalba vokiškai arba tuo nori pabrėžti savo vokiškumą, tai nėra bėda, nes jis tą greit supras į Vokietiją nuvažiavęs, kad jis nėra vokiečiai. Tie, kurie ten repatrijavo, jie kitą dieną sužinojo. Dokumentų negavo, buvo kortelės apribotos jiems, į darbą įrgi, gyveno kareivinėse. Ir jie suprato, kad klaipėdiškis – tai ne vokiečiai. Ir tada mes supratom, kad tai yra vietinis gyventojas. (V 1953)

Nors tarpukariu ir po Antrojo pasaulinio karo dalis klaipėdiškių *lietuvių* tapatybę pasirinko iš dalies per prievartą, *lietuvių* ir *klaipėdiškio* identitetai dabartinėje Lietuvoje suvokiami kaip artimos ir tarpusavyje nekonkuruojančios savivokos struktūros:

¹⁴ Tai, kad *lietuvių* tapatybė Klaipėdos krašte yra antraeilė *šišioniškio* tapatybės atžvilgiu, pastebėta ir kituose tyrimuose (žr. Savoniakaitė 2010).

Nu, bet kuriuo atveju, mes esam lietuviai. Lietuviai iš Mažosios Lietuvos, taip galima sakyti. (V 1938)

Tačiau ypač griežtai brėžiamos ribos nuo kitų etnokultūrinių regionų ir ginčijami bandymai simboliškai priskirti Klaipėdos kraštą Žemaitijos kultūriniam regionui:

Klaipėda, klaipėdiškiai, klaipėdiečiai – nu, kaip mes žemaičiai būsime? Jokiu būdu! Ne, ne, niekaip! (M 1937)

Nors vietos vokiečiai savo pasakojimuose kiek labiau pabrėžia vokiškuosius krašto kultūros ir istorijos ypatumus, lietuvinkai ir lietuviai – Mažosios Lietuvos, šios dvi savivokos struktūros nekonkuruoja. Abi grupės vienodai teigia vietinių krašto gyventojų etninį ir istorinį bendrumą. Vokiškumo ar „lietuvinkiško“ ribos yra neaiškios, o šios skirtingos tapatybės dažniausiai suvokiamos kaip daugiausia kultūriškai susiklojantys bendro regioninio identiteto dėmenys. Vokiškosios ar lietuvinko tapatybės deklaravimas, kai atkūrus Nepriklausomybę abi tautinės / etninės tapatybės išviešinamos individualiai ar kolektyviai organizuotomis formomis, neretai yra nulemtas situacinių ar racionalaus pasirinkimo kriterijų:

Tai yra tie patys žmonės, tik, jie, lietuvinkai, galbūt, buvo iš tų šeimų, kurios kažkada tai, nu, kovojo už tai, kad Klaipėdos kraštas būtų prijungtas prie Didžiosios Lietuvos. O papročiai mūsų vienodi, bažnyčia mūsų vienoda, mokam giesmes ir viskas vienodai. (M 1941)

Būdinga, kad skirtingose krašto identiteto sampratoose abi tautybės traktuojamos kaip vienodai reikšmingi šio identiteto dėmenys. Tarp jų nėra tautinių tapatybių konkurencijos, kuri buvo ryški tarpukariu ir iš dalies matoma viešojoje šių tapatybių ideologijų raiškoje

pirmaisiais atkurtos Nepriklausomybės metais (Safronovas 2011; 334–336). Tai iliustruoja ir šis pavyzdys, kuris kartu parodo ir regioninio identiteto pirmenybę etninių tapatybių atžvilgiu, ir šių tapatybių traktavimą kaip lygiaverčių šio identiteto raiškos formų:

Dabar aš lankau lietuvininkų bendriją... neatmetu, ... ir Vokietijos bendriją. Man vienodai, tiek tie, tiek tie man... Man, aš Klaipėdos krašto gyventojas esu, aš šišioniškis jau. (V 1935)

Vokiškojo identiteto kvestionavimas, kaip regioninio savitumo deklaravimo strategija, grindžiamas ir skirtumais bei simboline distancija Vokietijoje gyvenančių vokiečių atžvilgiu. Šią distanciją, analogiškai kaip ir Pietryčių Lietuvos lenkų ir Lenkijos atveju, suformavo ilgi gyvenimo Sovietų Sąjungoje dešimtmečiai, kai tiesioginiai ryšiai su Vokietija ir jos kultūra buvo labai riboti. Ideologinė Sovietų Sąjungos izoliacija tik padidino istoriškai susiklosčiusius kultūrinius skirtumus. Aišku, nemažą reikšmę turėjo ir *kitų* brėžiamos ribos – skirtingas krašto vokiečių traktavimas Vokietijoje, taip pat savo nepanašumo suvokimas lankantis Vokietijoje.

<...> aš būčiau „žemaiten-polen“ jų gradacijoj. Kas aš ten būčiau? Pabėgėle mane vadintų. (M 1942)

Ai, kur jau ten! Pravardžiuodavo visi, jau Vokietijoj. Jau jie sakydavo „polak, polak“. Bet ir tą vokiečių kalbą buvom primiršę visi. (M 1943)

Klaipėdos krašto vokiečiai Vokietiją neretai matė ir mato ne kaip etninę tėvynę, o kaip užsienio šalį, kurioje gyvena giminės, kurioje galima kalbėtis vokiškai. Dalis Pietryčių Lietuvos lenkų analogiškai žvelgia ir į Lenkiją (Daukšas 2014).

Tad Klaipėdos krašto vokiečio ir lietuvio / lietuvinko tapatybės daugiausia traktuojamos

kaip lygiaverčiai regioninės tapatybės dėmenys ar savivokos formos, kurių kultūrinis turinys sutampa. Klaipėdos miesto tapatybės tyrimai irgi rodo, kad vokiškumas suvokiamas kaip etniškai neutralus miesto savitumo elementas (Štutininė 2013; 470). Toks etniškai skirtingų vokiečių ir lietuvių tautinių tapatybių turinio suvienodėjimas ir transformacija į lygiaverčius regioninio identiteto dėmenis gali būti susiję su sovietmečiu, kai klaipėdiškių identitetas buvo marginalizuotas, tačiau sugebėjo atsispirti lituanizacijos ir sovietizacijos ideologijų implikuojamoms savimonės formoms.

Kalbant apie santykį su Lietuvos valstybės konstruojamu lietuviškumu, kuris apima ne tik etniškumo, bet ir pilietybės sampratą, galima matyti, kad ne tik vokiečių, bet ir lietuvių / lietuvininkų grupėje *lietuviškumo* samprata yra iš dalies politinė. Pilietinis lojalumas valstybei nekvestionuojamas, bet dažnai įvardijama simbolinė distancija lietuviškojo identiteto atžvilgiu. Vokiečiai su Lietuvos valstybe identifikuojausi kaip piliečiai, aiškiai atskirdami etniškumą nuo pilietybės. Lietuviai / lietuvininkai irgi deklaruoja lojalumą valstybei, tačiau neužmiršta pabrėžti, kad jie skiriasi nuo Didžiosios Lietuvos lietuvių, istoriškai labiau susijusių su Lietuvos valstybingumu.

Klaipėdos kraštas vis tik turėjo savotišką istoriją, ilgą laiką tarpą atskirai nuo Didžiosios Lietuvos. Ir, klaipėdiečiai – tie nieji – neidentifikuoja, sakykim, sostinės būtinai su Vilnium. Dabar yra valstybės sostinė. Bet tai nėra, sakykim... Iš Vilniaus mes girdim – visą laiką buvo sostinė čia mūsų, širdis Lietuvos. Na, neturi čia, Klaipėdos krašte, to identiteto tokio arviro su Vilniumi. Nu, gal Vasario 16-ta mums nebūdinga, yra ne šito krašto žmonėms, bet tai yra valstybinė šventė ir vis vien mes ją švenčiame kaip tos šalies piliečiai. (M 1941)

Kaip ir būdinga paribio regionams, dažna politinių priklausomybių ir valstybinio pavaldumo kaita neleidžia stabilizuoti, įžeminti ir natūralizuoti tautinių tapatybių. Tokioje situacijoje tautinės tapatybės suvokiamos kaip kintančios ir laikinos:

Klaipėdos krašto žmonės, kas labai skiriasi nuo Didžiosios Lietuvos, tas, vat, kitoks truputėlį identiteto supratimas. Didžiojoje Lietuvoje jaučiasi „Mes – lietuviai“, o čia jaučiasi – nu, „dabar mes – lietuviai“... Pripratę prie valdžios keitimosi. (M 1962)

Daugelis pasakojimų liudija, kad šiai distancijai labai svarbi ir sovietmečiu patirtų skriaudų, neteisybių, persekiojimų, vietinių žmonių kultūros ir tapatybės naikinimo atmintis:

<...> čia visą laiką buvo vietiniai. Staiga po prisijungimo jie tapo svetimi, tu esi savo namuose kaip ir svetimas... toksai, kaip neteisybė tokia tarsi. Iš tikrųjų, ta neteisybė vėliau dar pasirodė ir po karo, kai atėjo tarybų valdžia ir visus jus išvarė laukan. Kai jie sugrįžo, jie nerado kur sugrįžti – namai buvo užimti, tarsi, na, važiuokit į savo Vokietiją, buvo pasakyta. (M 1955)

Todėl daugelis klaipėdiškių, sovietmečiu formaliai deklaravę esą lietuviai, sovietmečio lituanizaciją suvokia kaip priverstinę:

Lietuva tapo nepriklausoma, tai mes galėjom apsispręst, kas mes esame. Šituos visus metus mes buvome lietuviai, iš mūsų tėvų buvo atimti vokiški pasai, visi automatiškai buvo įrašyti lietuviai ir, va, kai Lietuva tapo nepriklausoma, tai tada galima buvo apsispręsti, ar tu lieki lietuvis, ar tu gali, galėjai sau tautybę atsikurt. Nu, ne tik tai kad, mes, vokiečiai, atsikūrėm, bet ir kitos tautinės mažumos. (M 1941)

Pietryčių Lietuvos lenkų santykis su lenkiškąja tapatybe panašus kaip ir klaipėdiškių vokiečių. Tie lenkai taip pat save apibūdina kaip „netikrus“ lenkus, pabrėždami skirtumus nuo Lenkijos lenkų:

Jeigu apie tai, kaip lenkai Lenkijos ir mūsų vietiniai lenkai skiriasi, – aišku, kad jie skiriasi. Nes vis tiek čia, galima pasakyti, kad ne viena tautybė – čia ir lietuviai sumaišyti su lenkais, ir baltarusiai, ir visa kita – mes labai savotiški. Mes niekad negalim būt panašūs į grynus tuos lenkus iš Lenkijos. (M 1948)

Kalbėdami apie santykį su Lietuvos valstybe, regiono lenkai, kaip ir Klaipėdos krašto vokiečiai, pabrėžia pilietinį lojalumą ir Lietuvą laiko savo tėvyne, bet kartu aiškiai nustato simbolines ribas tarp savo rajono ar krašto ir „anapus“ esančios Lietuvos (Daukšas 2014; 102). Atotrūkis nuo Lenkijos irgi panašus kaip Klaipėdos vokiečių nuo Vokietijos, todėl dauguma su kraštu tapatinasi labiau negu su Lenkija:

Krašto istorija man arčiau negu Lenkijos. Tėvynė – Lietuva, Lenkija – *macierz*. Tai mūsų istorijos dalis, aš – Lietuvos lenkė, niekada nebuvau Lenkijos lenkė. Mano mažoji tėvynė – Eišiškės. (M 1969)

Abiejų regionų tapatybėse nemaža ir tokių paribio regionams būdingų bruožų kaip etninių identitetų hibridiškumas ar / ir neaiškumas, ribų neryškumas, susijęs su šių regionų etnine įvairove, etniškai mišriomis šeimomis, kelių kalbų, tarp jų ir vietinės, vartojimu. Tapatybių apibrėžtyse galima aptikti įvairių etninių ribų kvestionavimo strategijų – ir hibridiškas tapatybes, ir pirmenybės teikimą kitoms tapatumo formoms, neigiančioms etninių ribų svarbą (pavyzdžiui, pateikiamame Eišiškių gyventojos pasisakyme į pirmą planą iškeliami vietinė tapatybė):

Atvirai pasakius, mano identitetas, sakykim, nėra, kad ten tik vokiškas ar tik lietuviškas. Mano tėvas – vokiečių, mama – lietuvi, vokiečių yra Klaipėdos krašto. Ir sakau, kad mano identitetas, jūs ten plėšykite kaip norite, aš guliu per vidurį ir man šilta. (M 1969).

Jaučiuosi Eišiškių gyventojas. Ten, kur nei lenkė, nei lietuvi, vat tokia. (M1970)

Besikeičiančios valstybių sienos ir valstybinis pavaldumas dažniausiai reikalauja paklusti išgrynintai ir į vientisą darinį sulydytai politinės ir etninės tapatybės struktūrai. Tačiau etninės klasifikacijos, kaip administracinio valdymo priemonė, dažniausiai nesutampa su tomis savivokos formomis, kurios funkcionuoja kasdieniame gyvenime. Tai iliustruoja ir šis Pietryčių Lietuvos regiono informantės pasisakymas:

Čia, šiaip, gyvena nei lenkai, nei rusai. Čia yra gudai, čia gudiškos, vat, žemės. Ir visi jie yra iš Gudijos, čia tokie „lenkai“. Aš, pavyzdžiui, nežinau, kodėl mano mama yra įrašyta lenkė. Aš irgi esu įrašyta lenke, nors mano seneliai visą gyvenimą gyveno penki kilometrai nuo čia, Gudijoje. (M 1970)

Nors Klaipėdos krašto ir Pietryčių Lietuvos reprezentacijos ir suvokimas autochtonų sąmonėje formuojami taikant skirtingas taktikas, regioninės ir etninių tapatybių santykis su tautinių valstybių (etninių tėvynių) kuriamomis tautinėmis ir Lietuvos pilietine tapatybe abiejuose regionuose labai panašus. Kaip ir būdinga daugeliui paribio teritorijų, gyventojai aiškiai suvokia simbolinę distanciją unifikuojančių tautinių tapatybių atžvilgiu, todėl etninė tapatybė niekada nesutapatinama su pilietine.

Išvados

Analizuojant šeimų istorijas siekta išsiaiškinti, kaip Klaipėdos krašto (Mažosios Lietuvos) vietiniai gyventojai tapatinasi su regionu, kokius simbolinius išteklius pasitelkia ir kaip juos naudoja konkrečiuose kontekstuose ir sąveikose, kaip brėžia kultūrinės ir istorinės savimonės

ribas, atskiriančias šį regioną nuo kitų regionų ar tapatybės struktūrų. Taip pat siekta nustatyti kai kurių sovietmečio, ypač pokario laikotarpio, socialinių bei politinių procesų ir specifinių paribio regiono kontekstų poveikį šios tapatybės struktūrai. Būdingų paribio regionams bruožų ieškota lyginant Klaipėdos krašto senųjų vietos gyventojų tapatybę su lenku, gyvenančių Pietryčių Lietuvoje (Vilniaus krašte, Vilnijoje), regioninės savivokos formomis.

Senieji Klaipėdos krašto gyventojai regioną suvokia kaip etnokultūrinį darinį. Svarbiausi simboliniai ištekliai, kuriais grindžiamas šių žmonių krašto identitetas, yra genealoginė ir teritorinė kilmė, evangelikų liuteronų religinė tradicija, kultūrinė, neretai nostalgiška, atmintis. Svarbūs tapatybės dėmenys yra ir dvikalbystė, krašto tarmė, krašto istorijos pasakojimas. Kai kuriems savivokos struktūros elementams nemažą poveikį turėjo sovietmečio patirtys. Būtent pokariu susiformavo akivaizdesnis vietos gyventojų atsiribojimas nuo lietuviškojo identiteto formų ir išskirtinę reikšmę įgijo protestantizmo praktikos. Religinės sueigos buvo ypač svarbios brėžiant socialines bei simbolines ribas tarp vietinių ir atvykusiųjų, tarp vietinių ir lietuvių katalikų. Būtent konfesiniai skirtumai buvo svarbiausi regioninės tapatybės pajautai lituanizacijos sąlygomis.

Pietryčių Lietuvos lenkų regioninę tapatybę struktūruoja regiono daugiaetniškumas, daugialkalbystė ir vietinė tarmė, taip pat stiprus ryšys ir susisaistymas su lokalia vieta.

Sugretinus Pietryčių Lietuvos ir Klaipėdos krašto autochtonų grupių regionines tapatybes, akivaizdu, kad, nepaisant šių regionų gyventojų etninės sudėties skirtumų ir savitų politinės, kultūrinės, ekonominės raidos trajektorijų, nemažą

įtaką regioninės savivokos struktūrai daro faktas, kad tai yra paribio regionai. Paribio teritorijų geopolitinė priklausomybė ir gyventojų lojalumas visada yra opūs tarpvalstybinių santykių klausimai. Vienas iš paribio gyventojams būdingų bruožų yra nacionalinių valstybių kuriamų tautinių / etninių identitetų kvestionavimas. Abiem analizuotais atvejais informantai aiškiai deklaruodavo savo nepanašumą ir simbolines ribas, skiriančias juos ir nuo „tikrų“ Lenkijos lenkų, ir nuo „tikrų“ vokiečių, ir nuo „tikrų“ Didžiosios Lietuvos lietuvių, nors save vadino lenkais, vokiečiais ir lietuviais. Abiejų grupių pasakojimuose apie save, savo šeimos istorijas ir regioną visada atsikartodavo panašūs naratyviniai elementai, būdingi paribio reprezentacijoms: daugiakalbiškumas ar dvikalbiškumas, vietinė tarmė, daugiaetniškumas. Būtent pastaraisiais ir grindžiamos minėtos simbolinės ribos bei netapatumas toms savivokos struktūroms, kurias projektuoja tautinės valstybės ideologemos. Tautinė valstybė visada siekia savo teritorijoje kurti homogenišką visuomenę, todėl jos idėja grindžiama vaizdiniais apie idealią įsivaizduojamą bendruomenę, kuriai būdinga viena, standartizuota norminė kalba, kur lokals tapatybės ir socialinės skirtybės yra politiškai neutralizuotos, funkcionuoja „išgrynintos“ tautinės kultūros modelis. Klaipėdos krašto ir Pietryčių Lietuvos regionai ir čia aptinkamos tapatybės neigia ideologinę homogeniškos bendruomenės idėją. Kaip ne kartą minėta, abiejų regionų savivokos formoms būdingi tokie paribio tapatybių bruožai kaip daugialypės, susiklojančios, kintančios tapatybės, neaiškios ir kintančios simbolinės regiono geografinių ribų sampratos, hibridiškos tapatybės, etninių tapatybių ribų neapibrėžtumas.

Nors Klaipėdos krašto ir Pietryčių Lietuvoje senųjų vietos gyventojų savivoka iš esmės nulemta paribio regionams būdingos politinės, socialinės ir kultūrinės sanklodos, esminis šių regionų skirtumas atsiskleidžia analizuojant etninio ir regioninio identitetų santykį. Pietryčių Lietuvos lenkai, tapatindamiesi su regionu, neretai pasitelkia etninę tapatybę, kuri iš dalies formuoja regiono „lenkiškumą“. Tokių kolektyvinių vaizdinį natūralizuoja asmeniniai pasakojimai, kur biografija susipina su geopolitinio diskurso dėmenimis – etnine teritorinės kilmės interpretacija, regiono priklausomybės Lenkijai atmintimi, lenkiškųjų krašto istorijos bruožų išryškinimu. Tačiau šalia reprodukuojamų nacionalizmo diskurso elementų galima atrasti ir tokių regioninio identiteto bruožų, kurie kontrastuoja su moderniojo nacionalizmo kuriamais išgryninto etnosu vaizdiniais. Tai vietinės kalbos, tarmės, *tuteišio* kategorija. Taip pat šį regiono „lenkiškumą“ griauna daugiakultūriškumo, daugiakalbystės, vietinės kalbos svarba regioninei savivokai. Klaipėdos krašto atveju lietuvių / lietuvininkų ir vokiečių tapatybės struktūrų kultūrinis „turinys“ daugiausia sutampa, susikloja ir tarpusavyje, ir su regioninės savasties reprezentacijomis. Todėl šių dviejų etninių grupių ribos nusakomos tik situaciškai. Lietuvininkų ir vokiečių etninės tapatybės traktuojamos kaip lygiavertiai bendresnio regioninio identiteto dėmenys, todėl ir regioninis identitetas čia dažnai svarbesnis už etninius.

Ilgą laiką Klaipėdos krašte vokiečių ir lietuvininkų tapatybės buvo absoliučiai skirtingos savasties formos. Tačiau tokie sovietmečio socialiniai ir politiniai kontekstai kaip šių tapatybių ženklų šalinimas iš viešojo gyvenimo ir priverstinė lituanizacija (sovietinėje visuomenėje *lietuvių* tapatybės priėmimas daugeliui buvo vienintelis adaptacijos, o kartais ir išgyvenimo būdas), vedė prie simbolinių ribų nynykimo, jų etninio ir kultūrinio „turinio“ suvienodėjimo bei jų transformacijos į lygiavertius regioninės tapatybės dėmenis. Vokiškos (ir su ja dažnai tapatinamos vietinės ar lietuvininkų) praeities ir tapatybės naikinimas ir neigimas viešajame gyvenime, krašto gyventojų repatriacijos, priverstinė asimiliacija lėmė tai, kad beveik vienintele pusiau vieša lietuvininkų ir vokiečių tapatybių raiškos forma liko protestantiškoji religija ir papročiai. Konfesiniai saitai ir praktikos kūrė bendrumo jausmą, naikino šių grupių kultūrinius skirtumus bei išryškino tapatinimosi su kraštu svarbą, o tai ilgainiui leido išsaugoti (kad ir šiek tiek transformuotos) tapatybės vientisumą lituanizacijos sąlygomis.

Padėka

Straipsnis parengtas vykdant Lietuvos mokslo tarybos finansuojamą projektą „Klaipėdos kraštas 1945–1960 m.: naujos visuomenės kūrimasis ir jo atspindžiai šeimų istorijose“ (LIP-091/2016). Dėkoju Liutaurui Kraniauskui ir Sigitai Kraniauskienei už komentarus ir įžvalgas, padėjusias giliau suvokti nagrinėjamus klausimus ir suformuluoti šio straipsnio mintis.

LITERATŪRA

- Anderson, Benedict. 1999. *Išvaizduojamos bendruomenės. Apmąstymai apie nacionalizmo kilmę ir plitimą*. Vilnius: Baltos lankos.
- Barth, Fredrik. 1998. „Ethnic Groups and Boundaries“ in Werner Sollors (ed.) *Theories of Ethnicity. A Classical Reader*. Hampshire and London: Macmillan Press.
- Baublys, Arūnas. 2007. „Religijos vaidmuo saugant tautinį tapatumą Klaipėdoje ir Klaipėdos krašte“, *Res Humanitariae I*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla: 7–14.
- Blockytė, Kristina. 2012. „Mažosios Lietuvos lietuvininkų tautinis tapatumas: istorija ir vieta“, *Tradicija ir dabartis 7*: 113–127.
- Čiubrinskas, Vytis. 2007. *Socialinės ir kultūrinės antropologijos teorijos*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas.
- Čiubrinskas, Vytis. 2008. „Tautinio identiteto antropologinio tyrinėjimo klausimai“ kn. Vytis Čiubrinskas ir Jolanta Kuznecovienė (sud.) *Lietuviškojo identiteto trajektorijos*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas: 13–25.
- Daukšas Darius. 2011. „Dominuojantis nacijos, teritorijos ir valstybės diskursas lietuviškoje 1988–1991 m. periodikoje“, *Liaudies kultūra 5*: 7–16.
- Daukšas, Darius. 2012. „Lietuvos lenkai: etninio ir pilietinio identiteto konstravimas ribinėse zonos“, *Lietuvos etnologija. Socialinės antropologijos ir etnologijos studijos 12* (21): 167–193.
- Daukšas, Darius. 2014. „Paribio identitetai: Punsko ir Šalčininkų atvejai“, *Etniškumo studijos 2*: 89–106.
- De Cillia, Rudolf; Reisigl, Martin; Wodak, Ruth. 1999. „The Discursive Construction of National Identities“, *Discourse and Society 10*: 149–173.
- Frėjūtė-Rakauskienė, Monika; Šliavaite, Kristina. 2012. „Rusai, lenkai, baltarusiai Lietuvoje: lokalaus, regioninio ir europinio identitetų sąsajos“, *Etniškumo studijos 1–2*: 126–144.
- Frėjūtė-Rakauskienė, Monika; Šliavaite, Kristina; Šutinienė, Irena. 2016. „Skirtys ir bendrumai: etninių ribų slinktytis Pietryčių Lietuvoje“ kn. Monika Frėjūtė-Rakauskienė, Andrius Marcinkevičius, Kristina Šliavaite ir Irena Šutinienė. *Etniškumas ir identitetai Pietryčių Lietuvoje: raiška, veiksniai ir kontekstai*. Vilnius: Lietuvos socialinių tyrimų centras: 61–78.
- Kalnius, Petras. 1998. *Etniniai procesai Pietryčių Lietuvoje XX a. antroje pusėje*. Vilnius: Žara.
- Kraniauskas, Liutauras; Gedutis, Aldis; Acus, Arūnas; Kraniauskienė, Sigita; Viluckienė, Jolita; Spiriajevas, Eduardas. 2012. *Klaipėdos diskursai 1990–2010 m.: sociologinė miesto tapatybių rekonstrukcija*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.
- Korzeniewska, Katarzyna. 2013. „Vietinis“ (tu-tejszy), lenkas, katalikas: Pietryčių Lietuvos gyventojų religinė-etninė tapatybė (tyrimas Dieveniškėse, Kernavėje ir Turgeliuose)“, *Etniškumo studijos 2*: 149–179.
- Marcinkevičius, Andrius. 2016. „Pietryčių Lietuvos regiono tyrimų apžvalga. Istorinių, demografinių ir politinių procesų Pietryčių Lietuvoje XIX a. pab.–XX a. apybraiža“ kn. Monika Frėjūtė-Rakauskienė, Andrius Marcinkevičius, Kristina Šliavaite ir Irena Šutinienė. *Etniškumas ir identitetai Pietryčių Lietuvoje: raiška, veiksniai ir kontekstai*. Vilnius: Lietuvos socialinių tyrimų centras: 22–46.
- Mutanen, Arto. 2010. „II. Regional Identity under Transformation: About the Notion of Identity“, *LIMES: Cultural Regionalistics 3* (1): 28–38.
- Paasi, Anssi. 2013. „Regional Planning and the Mobilization of ‘Regional Identity’: From Bounded Spaces to Relational Complexity“, *Regional Studies 47* (8): 1206–1219.
- Pocytė, Silva. 2007. „Regioninės istorinės savimonės formavimas laikraštys „Mažoji Lietuva“ 1988–1991 m.“, *Res Humanitariae 1*: 43–57.
- Pocytė, Silva. 2011. „Die Memelländische Identität nach dem Zweiten Weltkrieg am Beispiel einer lutherischen Gemeinde“ in Bernhart Jähniig (Hg.) *Memel als Brücke zu den baltischen Ländern: Kulturgeschichte Klaipėdas vom Mittelalter bis ins 20. Jahrhundert. (Tagungsberichte der Historischen Kommission für ost- und westpreussische Landesforschung, 26)*. Osnabrück: Fibre: 119–131.
- Pocytė, Silva. 2012. „Klaipėdos krašto istorijos daugiakalbškumas ir konfesinio paveldo senosiose kapinėse specifika Lietuvos kontekste“, *Acta Historica Universitatis Klaipedensis XXV*: 34–61.

Prokkola, Eeva-Kaisa. 2009. „Unfixing Borderland Identity: Border Performances and Narratives in the Construction of Self“, *Journal of Borderlands Studies* 24 (3): 21–38.

Pukszto, Andžej. 2008. „Svajonės atkurti Abiejų Tautų Respubliką XX a. pradžioje, arba dar kartą apie dvilypę lenkų ir lietuvių tautinę savimonę“, *Acta Historica Universitatis Klaipedensis* XVI: 123–133.

Ragauskaitė, Alma. 2012. „Kompleksinė kultūrinio regiono samprata“, *Tautosakos darbai* XLIII: 109–125.

Safronovas, Vasilijus. 2011. *Praeitis kaip konflikto šaltinis. Tapatybės ideologijų konkurencija XX amžiaus Klaipėdoje*. Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla.

Savoniakaitė, Vida. 2010. „National Identity by Comparison: Focus on Klaipėda Region“, *Acta Historica Universitatis Klaipedensis* XX, *Studia Antropologica* IV: 144–153.

Sliužinskas, Remigijus. 2012. „Regioninės tapatybės apsisprendimo trajektorijos Klaipėdos tautinių mažumų gretose: lenkų atvejis“, *Logos* 73: 122–131.

Somers, Margaret R. 1994. „The Narrative Constitution of Identity: A Relational and Network Approach“, *Theory and Society* 23 (5): 605–649.

Stravinskienė, Vitalija. 2011. *Tarp gimtinės ir tėvynės: Lietuvos SSR gyventojų repatriacija į Lenkiją*

(1944–1947, 1955–1959 m.). Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla.

Šutinienė, Irena. 2011. „Daugiakultūrio miesto istorija komunikacinėje tautinių grupių atmintyje: Klaipėdos ir Vilniaus atvejai“ kn. Alvydas Nikžentaitis (sud.) *Nuo Basanavičiaus, Vytauto Didžiojo iki Molotovo ir Ribbentropo: atminties ir atminimo kultūrų transformacijos XX–XXI amžiuje*. Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla: 225–284.

Šutinienė, Irena. 2013. „Miesto praeities žemėlapiai: Klaipėdos praeities vaizdiniai miesto gyventojų komunikacinėje atmintyje ir miesto identitetas“ kn. Alvydas Nikžentaitis (sud.) *Atminties daugiasluoksniškumas. Miestas, valstybė, regionas*. Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla: 385–483.

Tumėnas, Vytautas. 2007. „Konvencionalūs, klasifikaciniai ir interpretaciniai regioninės tapatybės aspektai ir sąsajos su tautodaile“, *Lietuvos etnologija* 7 (16): 125–156.

Wilson, Thomas M.; Donnan, Hastings. 1998. „Nation, State and Identity at International Borders“ in Thomas M. Wilson and Hastings Donnan (eds.) *Border Identities: Nation and State at International Frontiers*. Cambridge: Cambridge University Press: 1–30.

Wimmer, Andreas. 2008. „Elementary Strategies of Ethnic Boundary Making“, *Ethnic and Racial Studies* 31 (6): 1025–1055.

SUMMARY

BORDERLAND REGIONAL IDENTITY: THE CASE OF THE KLAIPĖDA REGION

This article examines the ways in which regional identity of the local residents of the Klaipėda region, who define themselves as Klaipėdiškiai (Memellanders), is constructed. The use of different symbolic resources in constructing symbolic boundaries of regional identity in different contexts and interactions are analyzed on the basis of the qualitative empirical research data – family histories collected in the Klaipėda region in 2016–2017. The transformations and the continuity of regional and ethnic identity of the locals in the contexts of suppression of their culture and identity during the Soviet regime are also discussed. The specific features of borderland identity, reconstructed in the case of the Klaipėda region's population, are compared with the local Polish ethnic community living in another Lithuanian borderland territory – the Vilnius region.

Socialinių pokyčių studijų centras
Klaipėdos universitetas
Minijos g. 153
LT-93185 Klaipėda
El. paštas: irena.sutiniene@gmail.com